

## A RÓZSAKERESZTES MÁTRIX.

### ADALÉKOK SZERB ANTAL

#### A *PENDRAGON-LEGENDA* CÍMŰ REGÉNYÉNEK FILOLÓGIAI HÁTTÉRÉHEZ

---

LEIGH IAN TRAVIS PENMAN – SZENTPÉTERI MÁRTON

*„Legyünk most mégis Bátky Jánosok.”*

(Szőnyi György Endre)

*„Szent Antal, magát megkísértette az ördög.”*

(Szerb Antal)

*„Amellett lehet, hogy komolyan gondolta.”*

(Szerb Antal)

#### WOLFENBÜTTLEI ELŐJÁTÉK AZ ANNA VORWERK HAUS HÁTSÓKERTJÉBEN

Életművének kutatói általában a szépirodalmi párhuzamokat keresik, amióta csak megjelent Szerb Antal első regénye, mi azonban itt – már csak szakmai ártalomból is – főként a szerző eszmetörténeti tájékozódásának forrásaira koncentrálunk, s a filológiai háttérhez szolgálunk adalékokkal. A következőkben tehát messze nem a regény egészét érintő új értelmezéssel állunk elő, csupán annak feltételeihez nyújtunk forrásokat. Még csak nem is Szerb Antal angliai tartózkodásának, karakteres anglomániájának kimerítő elemzését ígérjük.<sup>1</sup> Jóllehet a feltárt filológiai háttér egy-egy esetben nyilván szolgálhat újdonsággal a mű értelmezéséhez, és persze az angliai időszak néhány fontos, eddig ismeretlen dokumentumát is megtaláltuk Londonban. Amikor a filológiai háttér megrajzolásához segítünk, akkor tesszük ezt többek között azért is, mert egy Németföldön élő ausztrál kora újkorásznak a kétezres évek végén feltűnt, hogy ami nekünk, magyar olvasóknak mindig is evidenciának számított a *Pendragon*nal kapcsolatban, az messze nem olyan evidens.

---

<sup>1</sup> Ebben eddig messze a legjobbak Beck András írásai lásd Beck, „Workdays and Wonders,” *The Hungarian Quarterly* 189 (2008), 62–75; Beck, „Szerb Antal esete a hungarológiával,” *Jelenkor*, 50, 5. sz. (2007): 559–74. Lásd még Zsuzsa Fülöp, „The Image of Britain in Antal Szerb’s Works,” in Borbély Judit és Czigányik Zsolt, szerk., *A tündérek valósága: The Reality of Ruminations. Írások Sarbu Aladár 70. születésnapjára* (Budapest: ELTE, 2010), 253–63. Christina Les, *Space Beyond Place: Welsh Settings in European Fiction, 1900–2010*, PhD-dissz. (Bangor: Bangor University, 2019), 60–92. Ez *A Private Welsh Universe of Personal Obsessions* című fejezet a *Pendragon*ról.

Miután a Herzog August Bibliothek ösztöndíjasaiként az Anna Vorwerk Haus hátsó kertjében, a híres *Kaffepausék* egyikén, 2007 nyarán Fekete Ilonával felhívtuk a figyelmét a *Foucault-ingaméltó*, és sokunk szerint sokkal jobb magyar elődjére, s elolvasta azt; Leigh Penmannek rögtön szöveget ütött a fejébe, hogy a rózsakeresztes sír Szerb Antal regényében nem Németföldön nyílik meg, ahogy a legendás *Fama fraternitatis*ban történik, hanem a ködös Albionban.<sup>2</sup> Mármint ez nem okvetlenül költői szabadság eredménye a magyar regényben, gondolta, s a rá jellemző kitartással később, már Oxfordban, alaposabban utánajárt a kérdésnek. Egy briliáns *Toposforschung*eredményeképpen beazonosított néhány *A Pendragon-legendaszületése* szempontjából alapvető művet. Ez aztán önálló, s már messze nem csak Szerbvel foglalkozó tanulmánnyá nőtt és meg is jelent a *Staffordshire Studies*című, Anglián kívül sajnos nem különösebben ismert helytörténeti folyóiratban – ennek kéziratát juttattam el Havasréti Józsefnek, aki monográfiájában hivatkozik is rá.<sup>3</sup> Egy másik, ezúttal közös tanulmány megírását is elhatároztuk oxfordi bujdosásunkat megelőzően, ahol 2010 szeptemberében, egy évre ismét összehozott bennünket a sors, s ahol immár egyre gyakrabban diskuráltunk Szerb Antalról.<sup>4</sup> Ez a publikáció azonban egészen mostanáig csak terv maradt, pontosabban olyan vázlat, amelyik a *Toposforschungot*

<sup>2</sup> Ecóról és Szerbről lásd Horváth Iván Margócsy István cikkéhez fűzött margójegyzetét: Horváth, „Umberto Eco / A Foucault-inga,” 20006, 4. sz. (1994): 63. „Mi bajom Ecóval? Legföljebb a tökéletessége. [...] Eco könyvében a jó tanuló felel. [...] Szerb Antalnak, azt hiszem, [...] volt valami sejtelve arról, amit írt, így aztán [...] nem kellett ismeretözönnel pótolnia a tudást. Lehetett akár könnyed is [...] Mi bajom Ecóval? [...] Erdély Miklós [...] egy megjegyzése [...] úgy vélem, tökéletesen ráillik [...]: nem buta, csak okos.” Külön szórakoztató, hogy Hevesi András viszont 1934-ben mintha ugyanazzal a bírálattal illette volna barátját, mint Horváth Iván Umberto Ecót bő félévszázaddal később: „Egyetlen csendes megjegyzésünk az, hogy talán nem ártana, ha Szerb Antal legközelebbi regényében mérsékelné annak az egyébként rokonszenves tételnek az alkalmazását, hogy az élet utánozza az irodalmat. Ha valakitől ellopna egy kéziratot, vagy belökik egy pincébe, akkor ne Wallace-tanulmányokat végezzen.” Wágner Tibor, szerk., *Tört pálcák: Kritikák Szerb Antalról, 1926–1948* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999), 237.

<sup>3</sup> „Miután befejeztem Szerb könyvét, azon törtem a fejem, vajon honnan származhat ez a bizarr elképzelés a rózsakeresztesesség walesi eredetéről? Eleinte csak pajkos szándékom volt Szerb kiinduló forrásának kifürkészésére. A kutatásaim során azonban meglepően sok olyan beszámolóra leltem, amelyik nem, hogy Wales-be, de Nagy-Britannia különféle más területeire helyezte a rózsakeresztes sírboltot. Arra döb-bentem rá, hogy ez az elképzelés a rózsakeresztes enigma németföldi születéséhez vezethető vissza.” Leigh Penman, „Singular Adventure in Staffordshire, or, the Tomb of Rosicrucius: Fact, Fancy and Folklore in the Curious History of a Non-Existent Wonder,” *Staffordshire Studies* 20 (2009): 36. A tényleges megjelenés éveivel későbbi, mint az impresszumban. Havasréti József, *Szerb Antal*, 2. jav. kiad. (Budapest: Magvető, 2019), 250.

<sup>4</sup> Itt köszönjük meg Evans Katinak és Bob Evansnak – az Oxfordi Egyetem regius professzorának –, hogy annak idején sunningwelli *cottage*-ukba meghívtak bennünket *high tea*-re, ahol Illus, Leigh, Len Rix – Szerb értő kortárs angol fordítója – és jómagam hosszasan beszélgethettünk Szerb Antalról.

tőlem kiegészíteni és hazai forrásokkal igazolni volt hivatott.<sup>5</sup> Nincs is jobb alkalom arra, hogy végül közreadjuk ennek a kutatásnak egy előzetesét, mint Szőnyi György Endre hetvenedik születésnapja! Az ünnepelt már első könyvében, a szakdolgozatából született, s 1978-ban megjelent *Titkos tudományok és babonák*ban is Szerb Antal regényével kezdi mondandóját, s később is gyakran hivatkozik *A Pendragon-legenda* perdöntő szerepére szellemi karrierjében, hiszen, mint egy helyütt expressis verbis be is vallja: Horváth Iván közbenjárására Szerb Antal indította el pályáját.<sup>6</sup>

## RÓZSAKERESZT

A regény egyik kulcsjelenetében Bátky János, Osborne Pendragon és a connemarai Maloney váratlanul rátalálnak a rózsakeresztes sírra, vagyis az eleve fiktív rózsakeresztes mese kézzelfogható történeti bizonyítékára lelnek a regény csodás világában. Erről a sírról a bölcsészdoktor Bátky is csak olvasott eddig, így például a British Museum, majd pedig a Pendragonok könyvtárában, illetve Cynthiával, a regény naivájával s az Earllel magával beszélgetett párszor róla, a későbbi felfedezés jelenetét mintegy dramaturgiai előkészítendő. A sír feltalálása így Bátky-t úgy megindítja, hogy először anyanyelvén kiált fel: „[e]rről van szó a könyvben [ti. a *Fama fraternitatis*ban] – kiáltottam magyarul, és csodálkoztam, hogy nem értik meg.”<sup>7</sup> A társaságban amúgy egyedül magyarul tudó pesti filosz szerint csak egyetlen kézenfekvő magyarázat adódhat a fordulatra:

Rózsakereszt ugyanaz a személy, mint Asaph Pendragon [...] Ez a felfedezés többet ért, mintha az egész Pendragon-könyvtárat végigolvastam volna. Megtaláltam a történelmi alapját a rózsakeresztes mesének. Egy pillanatig már láttam magam előtt épülni a könyvet, mellyel megalapozom tudományos világhíremet.<sup>8</sup>

<sup>5</sup> Itt köszönöm meg a Petőfi Irodalmi Múzeum kollégáinak, különösen pedig Látó Imréné Terikének a segítségét.

<sup>6</sup> Szőnyi György Endre, *Titkos tudományok és babonák* (Budapest: Magvető, 1978). Horváth Iván „volt régi magyar irodalmi szemináriumvezetőm elsős koromban a szegedi egyetemen, ahová én úgy érkeztem, mint az avantgárd tudós-jelöltje és a kemény modernizmus apostola, a reneszánszról pedig azt se tudtam, eszik vagy isszák. Mikor Iván órájára referátumtémát kellett választani, s én ragaszkodtam volna valami 20. századdal kapcsolatos problémához, a kitűnő pedagógiai érzékű tanár nem vette le rólam a kezét, hanem azt ajánlotta, vizsgáljam meg *A Pendragon legenda* kultúrtörténeti hátterét, és annak reneszánszgyökereit. Így estem bele a reneszánszba, meg a mágiába, s lettem mai napig a kora újkori okkultizmus kutatója.” Szőnyi György Endre, „Az ezotéria diszkrét bája: Szerb Antal *Pendragon legenda*ja és néhány előképe,” in Jankovics József et al., szerk. „*Nem súlyed az emberiség*” *Album amicorum Szőrierényi László LX. születésnapjára* (Budapest: MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007), 863.

<sup>7</sup> Szerb Antal, *A Pendragon-legenda* (1934; Budapest: Helikon, 2020), 137.

<sup>8</sup> Uo., 139.

A regény magyar olvasóit – legyenek akár tájékozottak, akár tájékozatlanok a témában – a tény eddig nemigen zavarta, hogy az első rózsakeresztes manifesztumban, az először 1614-ben kinyomtatott, de akkor már évek óta kéziratban terjedő *Fama fraternitatis*-ban a misztikus sír nem Walesben található, hanem valahol Németföldön, a mozgalom alapítóját pedig nem Asaph Pendragonnak, hanem Christian Rosenkreutz-nak hívták, arról nem is szólva, hogy a sírt már 1604-ben felnyitották a *Fama*szerint. Az már csak hab a tortán, hogy a rózsakeresztes testvériség az egyik diskurzusalapító, Johann Valentin Andreae szerint is irodalmi fikció (*nuga*, avagy *ludibrium*) volt csupán, tübingeni értelmiségiek, mint Tobias Hess és Andreae műve, amelyik a maga idejében egy pár évtizedig hatalmas port kavart ugyan, de a belőle támadó rózsakeresztes rumor mégis viszonylag hamar alábbhagyott aztán s csak bűvópatakként élt tovább. Míg majd a 17. század végén, illetve a 18. század elején a szabadkőművesség keretei között támadt fel újra, hogy aztán a kezdetben kifejezetten aufklérista ízü szerveződés végül kimondottan retrográd törekvéssé váljon – ahogy ezt például Mozart korában is látjuk.<sup>9</sup> Ugyanakkor a misztérium, amit a titkos testvériség irodalmi fikciója inspirált, minden további nélkül éli a maga életét, s ahogy a *Pendragon* is jól mutatja, azóta is kísérti a populáris képzeletet. Hogy a rózsakeresztes legenda központi szerepet játszik a regényben, erre utal az a tény is, hogy annak második kiadása még Szerb életében, s így akár döntésére is, *Rózsakereszt*címen jelent meg 1944-ben.<sup>10</sup> A későbbi kiadások azonban – a pozitivizmust a dogmatikus ateizmussal és materializmussal különféle intenzitással elegyítő vulgármarxista szellemi klímában, érthető módon – visszatértek az első kiadás eljárásához, és rendre *A Pendragon-legenda* (al)címen láttak mind napvilágot.<sup>11</sup> Talán ez is oka annak, hogy a szaporodó Szerb-szakirodalomban elsősorban a regény szépirodalmi párhuzamaira koncentráltak a szerzők, és így számos egyéb filológiai ihletforrás eddig elkerülte a kritikai berek figyelmét. Egy ausztrál kutató üdítő kívülállósága és baráti együttműködésünk az evidenciára való rákérdezést követően kifejezetten gyümölcsözőnek bizonyult ahhoz, hogy nézőpontot váltsunk.

<sup>9</sup> A téma modern szakirodalmi gyakorlatilag kimeríthetetlen, legújabbán lásd Lyke de Vries, *Reformation, Revolution, Renovation: The Roots and Reception of the Rosicrucian Call for General Reform* (Leiden / Boston: Brill, 2022).

<sup>10</sup> Szerb Antal, *Rózsakereszt (A Pendragon-legenda)*(Budapest: Franklin, 1944).

<sup>11</sup> Jellemző példa erre Hegedűs Géza tudatosan elbizonytalanító utószava az 1957-es kiadásban: „Egyetlenegy fogalomkört azonban mégis egész röviden érintenünk kell, mert túl nagy szerepet játszik a regényben és még sincs eléggé kifejtve, bizonytalán éppen a tréfa kedvéért. Hogy ti., mi is volt az a Rózsakereszt-testvériség. A regényben ugyanis minden hűhó ekörül van, de végül is senki sem tud róla semmit. Nehogy valaki komolyan vegye, amit Szerb Antal tréfának szánt, szükségesnek látjuk [...] összefoglalóan beszélni róluk.” (Szerb Antal, *A Pendragon-legenda* [Budapest: Magvető, 1957], 287.)

## NYARALÁS A KÖNYVTÁRAKBAN

1929 késő júniusában indult el az ifjú kutató, Szerb Antal Budapestről, hogy a Kormánytól frissen elnyert posztdoktori ösztöndíjával Magyarország reputációját kutassa közép- és kora újkori angol forrásokban, Angliában. Kezdetben a később *Az angol irodalom kistükré* címmel megjelent könyvében dolgozott, ám Párizsban, s nem Londonban. A Bibliothèque Nationale de France-ban kutat egészen október utolsó harmadáig, amikor is végre „átkelt a Csatornán” – ahogy Babitsnak ígérte szeptember 12-ei levelében –, és megérkezett Londonba, eredeti célállomására.<sup>12</sup> Itt addig, amíg be nem iratkozott a British Museum könyvtárába, s amíg ott munkáját folytatni nem tudta, vagyis október 31-e előtt főként múzeumokba jár, s a filológus számára oly természetes „muzeális életformának” él, ahogy október 24-én Tanay Magdának, 26-án pedig Párizsban megismert román barátjának Dionis Pippidinek is írja. Sőt a hagyatékban található *London notes*-ban angolul is visszaköszön a toposz ezúttal a „mentális vitalista (mental vitalist)” Szerbre oly jellemző fordulattal együtt.<sup>13</sup> Nemcsak a számára cseppet sem nyárspolgári Victoria and Albert Museumban nyűgözi le az emberiség anyagi kultúrája, élénk érdeklődést mutat London modern tervezett környezete, vibráló nagyvárosi világa iránt is. Magdának egy helyütt így ír: „[v]an itt egy olyan gyönyörű földalatti vonal, mint a barlangvasút a Városligetben. Azután van olyan automata, amivel futbalozni lehet: két csapat. Beszélő filmek, egyszerűen borzalmasak. Az autóbuszoknak emeletjük van, még a villamosoknak is.”<sup>14</sup>

Amint a British Museum archívumában található dokumentációból megtudtuk, Szerb 1929. október 30-i dátummal írta meg beiratkozási kérelmét, s ugyanezen a napon kelt a Magyar Királyi Követség támogatólevele is. Jellemző Szerb ösztöndíjas évére, hogy saját kérvényében nem azt a kutatási témát jelöli meg a British főkönyvtárosa számára, mint amiről az Országos ösztöndíjtanácsnak írt beszámolójában olvashatni. Eredetileg ugyanis minden bizonnyal arra kapott támogatást, hogy Magyarországra vonatkozó referenciákat gyűjtsön az angol irodalomban.<sup>15</sup> Ehelyett azonban levelében azt állítja, hogy az angol

<sup>12</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, kiad. Nagy Csaba (Budapest: PIM, 2001), 33.

<sup>13</sup> Idézetekkel részletesen lásd Szentpéteri Márton, „Tepsik és éjjelik (Magyar Designmúzeum),” *Buda-pesti Könyvszemle* 24, 2. sz. (2012): 155–56. Tanay Magdáról lásd Radnóti Sándor, *Sosem fogok memoárt írni* (Budapest: Magvető, 2019), 227–32.

<sup>14</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 35.

<sup>15</sup> „Dr. Szerb Antal székesfővárosi kereskedelmi iskolai tanár, a British Museum könyvtárában végezte irodalomtörténeti kutatásait, amelyekkel anyagot gyűjtött *Magyarországa régi angol irodalomban* címen megíráható munkájához. Össze is gyűjtött vagy 150 magyar vonatkozású művet a XV. század végétől a XVIII. századig. A kéziratban elkészült munka azokra a mozzanatokra van tekintettel, amelyek az angol népnek Magyarországról alkotott képzetét (nem tudását) befolyásolták. Emellett áttekintette a Willam Blake-re

könyv történetét szándékozik kutatni majd, együtt a nyomtatásuk és propagálásuk történetével, mégpedig a 16–17. században.<sup>16</sup> Ezzel teljes összhangban áll természetesen a Követség ajánlólevele is: „Szerb urat azért küldte Kormányunk ösztöndíjjal Angliába, mert irodalmi kutatómunkát kíván végezni, s az angol könyvnyomtatás történetét kívánja tanulmányozni a British Museum olvasótermében.”<sup>17</sup> Mindez nyilván arra vall, hogy Szerb mindenképpen biztosra akart menni, s a hungarológiánál a britek számára vonzóbb kutatási témát jelölt meg, hiszen ahogy ma, úgy akkoriban is különösen nagy privilégium volt bebocsájtást nyerni a világ egyik legnagyobb könyvtárába, a British-be. Bárhogya is, Szerb sikerrel járt, s már másnap, 1929. október 31-én, csütörtökön átvehette B43284-es számú olvasójegyt, amelyik kezdetben félévre szólt.<sup>18</sup> Ahogy kérvényét A[ntony]. Szerb, Ph.D.-

vonatkozó irodalmi anyagot és olvasta az angol irodalom régi és modern jeleseit. Több cikke és irodalmi ismertetése jelent meg a Magyar Szemle, a Széphalom, a Debreceni Szemle és az Egyetemes Philológiai Közlöny hasábjain.” (*A külföldi magyar intézetek működése és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak az 1929–30. tanévben* [Budapest: Országos ösztöndíjtanács, 1931], 51–2.) Habilitációs pályázatához csatolt önéletrésztében így írt erről az évről: „Az 1929–30. tanévet a magyar királyi kultuszminiszter úr ösztöndíjával Londonban töltöttem. Itt magyar célú filológiai kutatásokat végeztem a British Museum könyvtárában, azonkívül a University College-on angol fonetikát hallgattam. Külföldi évem után az Angol Követési Iskola óraadóit megbízást nyertem. Öt nyári szünetemet Párizsban töltöttem, ahol a Bibliothèque Nationale-ban dolgoztam.” „Az olvasható irodalomtörténet feltalálója». Szerb Antal kiadatlan önéletrajza,” *Délmagyarország*, 1991. május 21., 4. Közreadja Lengyel András.

<sup>16</sup> A gépelt levél így szól: „Dear Sir, / I take the liberty to request you to grant me kindly a permit to use the library and Reading Room of the British Museum for studying purposes. Enclosed I beg to hand you a letter from the Royal Hungarian Legation, testifying that I am sent to London with a Government scholarship for literary research work. I am studying the history of English book [sic], its printing and propagation in the XVI. and XVII. century [sic]. / Hoping that you will kindly grant me the permit, I am, / Dear Sir, / yours obediently / [tollal:] A. Szerb, Ph. D. / London, October 30, 1929.” London, British Museum Central Archive, Reading Room Records, 1929, appl. 53/3 (Szerb). A levélen piros téglalap alakú pecsét, rajta felirattal: „British Museum / 31 Oct 1929 / No. 53/3” A szerzők itt köszönik meg Liane MacIver (Central Archive, British Museum) segítségét a Szerbre vonatkozó dokumentumok megtalálásában.

<sup>17</sup> Az aláírás nélküli levél így szól: „The Councillor of the Hungarian / Legation in London presents his compliments to / the Chief Librarian of the British Museum and has / the honour to request him to be good enough to / grant to Mr. Antony Szerb a permit to use the Library and Reading Room of the British Museum / for studying purposes. / Mr. Szerb has been sent to England / with a Government scholarship, and wishes to do / literary research work and study the history of / English printing in the British Museum Reading / Room. / Every assistance given to the above / mentioned gentleman will be greatly appreciated by / the Hungarian Legation. / London, October 30, 1929.” Fejléces gépelt levél, a fejlécen felirattal: „Magyar Királyi Követség / Royal Hungarian Legation / London / 35b Eaton Place, S. W. 1.” 3742-es gépelt iktatószám. A British Museum piros, négyzetes pecsétjei 1929. október 31-ei dátummal és „Szerb” kézírásos felirattal, illetve az 53/3-as számmal.

<sup>18</sup> Uo. A kézzel kitöltött formanyomtatvány így szól: „B. M. Students 18. [felette tollal:] B. 43284. Six Months. [felette tollal:] 31 October 1929. / No. [tollal:] 53/3. / British Museum, / [tollal:] 31st. Oct. 1929 / The

ként, úgy a matrikulát (Signature Book) Anthony Szerbként írta alá nyilatkozva arról, hogy elolvasta az olvasóterem szabályzatát és hogy elmúlt már huszonegy éves.<sup>19</sup> Nyitva állt hát előtte a világ egyik legnagyobbgyűjteménye, ahol olyan nagyságrendű figurák fordultak meg, mint Arthur Conan Doyle, Mahatma Ghandi, Oscar Wilde, Joseph Conrad, Bram Stoker, Vlagyimir Iljics Lenin, Mark Twain, H. G. Wells, Virginia Woolf, Rudyard Kipling, Arthur Rimbaud és Karl Marx, hogy csak néhányat említsünk.

Ám Szerb mégis hamar ráun Londonra, Pippidinek november 11-én írja, hogy „[a]mi Angliát illeti, kicsit belefáradtam. [...] Érzelmi okaim vannak rá, hogy visszatérjek Párizsba.”<sup>20</sup> Vissza is megy, ahogy Magdának, november 18-án jelzi, már „megint Párizsban vagyok.”<sup>21</sup> Itt amúgy még Simone de Beauvoir-ral is megismerkedik, s néha németül tanítja, amint erről ugyancsak Magdának számol be december 12-én.<sup>22</sup> Mindeközben azonban formálódik benne a Bátky-póz, így vallott erről Magdának még november 18-án: „[n]éha az az illúzióm, hogy gazdag angol vagyok, aki csak úgy élvezi az életét, ma itt van, holnap ott, és a »hobby«-ja, a vesszőparipája az irodalom.”<sup>23</sup> A *Pendragon*-ban ez majd ekképpen teljesedik ki: „[v]an egy kis vagyonom, az édesanyám után, szerényen megélhetek abban az országban, amelyikben akarok. Választott hazám sok éve Anglia. [...] Bölcsészdoktor vagyok, a fölösleges tudományok tudora, és mindennel foglalkozom, ami rendes embernek nem jut eszébe.”<sup>24</sup> Egy a *London notes*-ban maradt könyvtári felkérő lap szerint még

---

Director of the British Museum / begs to inform [tollal:] Mr. Antony / [tollal:] Szerb / that a Reading Ticket will be delivered to / [tollal:] him [nyomtatvány folyt.:] on presenting this Note to the / Clerk in the Reading Room, between the / hours of nine and four, within Six Months / from the above date. / N. B. – Persons under twenty-one years of age are / not admissible.”

<sup>19</sup> London, British Museum Central Archive, Reading Room Records, Signature Book 1929. 31/3. Oct. 31. B43284 53/3. A nyomtatvány így szól: „I have read the »Directions respecting the Reading Room,« / And I declare that I am not under twenty-one years of age. / [tollal:] Anthony Szerb, / [tollal:] 11 Upper Phillimore Place, London W. 8.” Liane MacIver felhívta a figyelmünket Szerb *index card*-jára is, amelyiken az eddig megismert adatokon túl a „29. 4. 30.” dátum is szerepel, ez a szakember szerint – noha a *Signature Book*-ban nem találni Szerb új beiratkozásáról bejegyzést – rendszerint a meghosszabbítás dátumát jelöli a kártyákon. Így Szerb valószínűleg újabb hat hónapra meghosszabbította az olvasójegyet 1930 áprilisának végén.

<sup>20</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 37.

<sup>21</sup> Uo., 38.

<sup>22</sup> Uo., 40.

<sup>23</sup> Uo., 38.

<sup>24</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 6. Amúgy a Hatvany Lajostól ismert „tudni nem érdemes dolgok tudományának” ironikus toposza köszön vissza itt, lásd Hatvany, *Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten* (Leipzig: Julius Zeitler, 1908). Magyarul lásd Hatvany, *A tudni nem érdemes dolgok tudománya*, ford. Szöllősy Klára (Budapest: Gondolat, 1986). A szabad művelődésre vonatkozó toposz mélységes komolyságáról

december 19-én is Gundolf *Caesarjának* egy 1929-es kiadását olvassa a Bibliothèque Nationale de France-ban, a 269-es asztalnál.<sup>25</sup> Ugyanaznap írja Magdának, hogy „[m]inek nekem ez az ösztöndíj [...] és ez az Anglia és mindazok az intellektuális tapasztalatok, amiket egy rendkívül művelt sors a számomra tartogat”, amikor „Maga Pesten van. [...] Újév után visszamegyek Londonba.”<sup>26</sup> Magdának 1930. január 4-én írt levelét már valóban Londonból keltezi, s innen tudjuk meg, hogy párizsi utolsó tíz napja „meglehetősen kritikus” volt, ezúttal többek között „lecsúszott” a habilitációról, illetve levelet kapott a *Magyar Szemlé*től, hogy nem tudják kiadni a később aztán *Az angol irodalom kistüke* címen mégis megjelent könyvét, amin eddig dolgozott, s drámai hangon jegyzi meg: „elvesztettem azt, ami számomra mindennél fontosabb, a programot.”<sup>27</sup> Majd így folytatja: „[k]ét-ségbeesésemben elhatároztam, hogy otthagynom a tudományt, és visszatérek eredeti szerelmemhez, a szépirodalomhoz.”<sup>28</sup> Rögtön neki is látott, s legépelt negyven oldalt, de elégedetlen volt velük – a levélből nem tudjuk meg, miről szólhatott ez a regénykísérlet.<sup>29</sup> Utolsó párizsi estéjén apja tanácsára az akkor divatos életrajzi regény műfajához fordul: „[e]lhatároztam, hogy írok egy könyvet Stuart Máriáról, akit mindig imádtam.”<sup>30</sup> A hagyatékban, ha nem is a Stuart Mária gépelt oldalai, de az azokhoz készült jegyzetek, illetve egy-egy kéziratrészlet egyébként hozzáférhető egy kis füzetben, csakúgy, mint könyvtári felkérő cédulák, amelyek mutatják, mit olvasott a témában, főként a British-ben.<sup>31</sup> Hogy

---

lásd Abraham Flexner, a princetoni Institute for Advanced Study alapítójának legendás, 1939-es esszéjét: Flexner, *Usefulness of Useless Knowledge: With a Companion Essay by Robbert Dijkgraaf* (Princeton: Princeton University Press, 2017), 49–87.

<sup>25</sup> PIMV.5462/221. Önálló, számozatlan cédulán. Friedrich Gundolf, *Caesar: Geschichte seines Ruhms* (Berlin: Georg Bondi, 1924).

<sup>26</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 42.

<sup>27</sup> Uo., 43.

<sup>28</sup> Uo.

<sup>29</sup> Uo., illetve Faludi Jánosnak, 1930. január 17-én: „Az első impulzusom az volt, hogy vissza kell térnem a szépirodalomhoz.” lásd uo., 47. Sajnos itt sem írja le, miről gépelt pár nap alatt negyven oldalt.

<sup>30</sup> Uo., 43. Faludinak így ír a témában: „Most valami egészen máson dolgozom, amiről az az érzésem, hogy nagyon jól fog sikerülni, és aminek az írása roppant élvezetet okoz. De erről, kabalából, nem beszélek.” Uo., 47. Lásd még Magdának január 21-én („Mary Stuart szépen halad, szeretem.”), és Pippidinek január 30-án („Mary Stuart-omon dolgozom, amely századunk legszebb könyve lesz”) írt leveleit, uo., 49–50.

<sup>31</sup> PIMV.5462/217. Felkérőkitt, a füzetben 1930. február 3-ról és 5-ről, számozatlanul. Felkérőlapokat lásd még egy másik dossziében, ahol Szerb könyvtárjegyei találhatók főként: V. 5462/123/36, 37, 39, 40, 41, 44. A témában lásd még Szentkuthy Miklósnak, Párizsból, 1930. április 17-én írt levelét: *Szerb Antal válogatott levelei*, 55–6. A Stuart Máriáról szóló füzetet címlapja szerint még a 44 Tavistock Squaren (London W. C. 1) kezd el, de aztán mára a 111 Gower Streeten (London W. C. 1) található diákhotelben dolgozott rajta főleg, ahová 1930. január 17-én, pénteken költözött át, s ahol minden jel szerint Londonból távoztaig élt.

milyen lett volna a regény, arra többek között a Magdának is említett minta, Lytton Strachey Erzsébet királynőről írott, először 1928-ban megjelent könyvéből következtethetünk.<sup>32</sup> Február 14-én Magdának azonban már arról ír Szerb, hogy ez a vállalkozása is dugába dőlt: „[h]olnap új életet kezdek és nekiülök egy unalmas filológiai témának. És Stuart Mária? [...] Megint elteszem jobb időkre, és ez már a szép dolgok sorsa.”<sup>33</sup> Innentől Pippidinek március 10-én, és Szentkuthy Miklósnak március 15-én is ír az angol-magyar irodalmi kapcsolatokról szóló unalmas, „bogarászós” munkáról, amit „ocsmány karrieristaként” végez a British-ben.<sup>34</sup> Viszont Szentkuthynak 1930. április 4-én így vall arról az inkubációs folyamatról, amelyen ebben az időszakban ment keresztül az ösztöndíjas munka alatt: „[a]mióta Pestről elmentem, nem tudok írni, és ezt öröndetes eseménynek tartom. Azt hiszem, a stílusom most van születőben valahol.”<sup>35</sup> Június 4-én Pippidinek már arról szól, hogy „az angol–magyar kapcsolatokról tengeribetegséget” kapott, és pár hete egész egyszerűen nem csinált „semmit.”<sup>36</sup> Hogy végül megírta-e, vagy sem az Ösztöndíjtanácsnak ígért munkát, nem tudjuk biztosan, de mint láttuk, a beszámolója szerint igen. Beck András már idézett cikkeiben többek között pedig egy olyan antikváriumban felfedezett *Hungary in the Older English Literature* című gépiratról számolt be közölve az angol verziót és fordítását is, amelyik mindenképpen szoros kapcsolatban lehetett a tervezett, vagy talán el is készült hosszabb művel.<sup>37</sup> Mindenesetre a következő évre Szerb már nem kapja meg az ösztöndíjat, ahogy ezt Pippidinek július 30-án és szeptember 15-én, immár Pestről is megírta.<sup>38</sup>

Miközben ódzkodik ösztöndíjas munkájától, „tengeri betegsége” ellenére rajongva olvas, és nagy eséllyel a londoni tartózkodásának utolsó hónapjaiban merül fel benne a rózsakeresztes téma is, bár erről nincs adat a levelezésben, s a kiadatlan jegyzetekben sem

<sup>32</sup> Lásd Lytton Strachey, *Erzsébet és Essex*, ford. Szinnai Tivadar (Budapest: Pantheon, 1933). Stracheyről és „neofrívól” történetírói hangjáról lásd Szerb Antal, *A világirodalom története* (1941; Budapest: Magvető, 2021), 810–11.

<sup>33</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 51.

<sup>34</sup> Uo., 52, 54. A „bogarászás” jegyzeteit lásd PIM V. 5462/218/1 (*Notes on English Literature*), V. 5462/218/2 (*Notes on English Literature*), PIM V. 5462/222/1, V. 5462/222/2. A PIM V. 5462/221 (*London notes*) első londoni tartózkodása, s a feldolgozott könyvek raktári számai szerint az azt követő párizsi kutakodások jegyzeteit tartalmazza, nem ezt az időszakét.

<sup>35</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 55.

<sup>36</sup> Uo., 59.

<sup>37</sup> Beck, „Szerb Antal esete a hungarológiával;” Szerb Antal, „Magyarország a régi angol irodalomban,” ford. Beck András, *Jelenkor* 50, 5. sz. (2007): 575–80; Beck, „Workdays and Wonders;” Antal Szerb, „Hungary in the Older English Literature,” *The Hungarian Quarterly* 189 (2008): 76–82.

<sup>38</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 61, 63.

találtunk erre utaló egyértelmű jelet eddig. Később látni fogjuk, hogy Párizsban és Londonban is rengeteg olyan forrást olvasott, melyek mind-mind elvezethették a témához. Most csak két példára utalok röviden. Tavaszi olvasmányai között ott volt például Edward Topsell (1572–1625?) *The Historie of Serpents; or The Seconde Booke of Liuing Creatures* című, Londonban, 1608-ban kiadott műve is, amelyet március 28-án kért fel a raktárból, s amelyik akár az Earl axolotljaihoz hasonló bizzar, egzotikus és fiktív állatok leírásával is szolgálhatott számára.<sup>39</sup> Nem is beszélve arról, hogy az első Shakespeare-fóliánsokat nyomó William Jaggard (c. 1568–1623) fantasztikus illusztrációi a bestiáriumok között is egyedülállóvá teszik ezt a művet! Ez idő tájt írt jegyzetei szerint Szerb „Erzsébetkori állatkert”-ként tekintett Jaggard Conrad Gessnerből táplálkozó, 1607-ben megjelent *The Historie of Foure-Footed Beasts*jére – ennek folytatása tulajdonképpen a *Historie of Serpents* –, ahonnan olyan szórakoztató hungarológiai megfigyeléseket írt ki, mint hogy „[a] magyar nyulak nagyobbak, mint az olaszok, 264”.<sup>40</sup> Egy 1930 és 1943 között született vegyes tárgyú feljegyzéseket tartalmazó füzet elején A[nthony] C[hristopher] Szerb név alatt, már csak emiatt is még nyilván Londonban írt *Témák és könyvek* című jegyzetében ezt olvashatjuk egy pár oldalas, nagy számban az Artúr-mondakörre vonatkozó tételekből álló bibliográfiában: „[a] misztikus rózsza története.”<sup>41</sup> Nem kizárt, hogy itt Szerb nem csupán a Szűz Máriával kapcsolatos értelmezésre gondolt, hanem esetleg már a rózsakeresztesek misztikus rózsájára is...

Hogy Londonban merült-e fel benne a *Pendragon* ötlete, kérdéses tehát, az azonban egészen biztos, hogy nem ott írta a regényt, hanem Pesten és Párizsban. Pippidit már Pestről, 1932. április 4-én így informálta: „[f]őként a Realpolitik foglalkoztat. Most már nem a [Stuart] Marika, egy másik. Nem tudom, írtam-e már róla.”<sup>42</sup> Május 29-én így variálta a toposzt: „[É]s a Realpolitik. És írom a kalandregényemet. De erről majd beszélünk.”<sup>43</sup> Újfent Párizsból, június 28-án pedig így tájékoztatta barátját: „[e]gy kalandregényt írok, egy skóciai kísértetkastélyban játszódik, a többit el tudod képzelni. Remélem, ki tudok sajtolni belőle néhány pengőt. Realpolitik.”<sup>44</sup> Július 23-án pedig így: „[a] délutánt regényírói munkámnak szentelem, amely enormisan előre haladt. Már 170 tipografizált oldalam van.

<sup>39</sup> V. 5462/123/42. Edward Topsell, *The Historie of Serpents; or The Seconde Booke of Liuing Creatures* (London: William Jaggard, 1608).

<sup>40</sup> PIM V. 5462/222/1, fol. 58r, fol. 47v. Lásd még fol. 54r–55r. „In the neather *Pannonia* they [ti. hares] are much fatter and better tasted than they be in *Italy*,” Topsell, *The Historie of Foure-Footed Beasts* (London: William Jaggard, 1607), 264.

<sup>41</sup> PIM V. 5462/225, fol. 1r.

<sup>42</sup> *Szerb Antal válogatott levelei*, 69.

<sup>43</sup> Uo., 70.

<sup>44</sup> Uo.

Elképesztő ugye? Émelyítő giccset írtam, de talán pénzt fogok keresni vele. És még ebben a sötét szövegben is felcsillan néhol a tehetség.”<sup>45</sup> Pestről, 1934. január 4-én pedig erről kérdezte Pippidit: „[n]em tudom, megírtam-e már, hogy végre sikerült elhelyeznem halhatatlan regényemet, amelyet legutóbbi [párizsi] tartózkodásomkor, 1932 nyarán fejeztem be. Februárban vagy márciusban jelenik meg.”<sup>46</sup> Ám még május 11-én is arról ír Gál Istvánnak, hogy „regényem még nem jelent meg, ellenben az irodalomtörténet valószínűleg könyvnapra jön és gyönyörű lesz.”<sup>47</sup> Szerb egy brassói lap számára 1934. novemberében vele készült interjúbán „filológiai detektívregénynek” nevezi a *Pendragon*-t, és itt kiderül, hogy az azokban a napokban jelent végül meg.<sup>48</sup>

Hogy mikor kerül át Skóciából Walesbe a regény egyik fő helyszíne, nem tudni, ahogy azt sem, a rózsakeresztes motívum mikor jelenik meg, s válik kulcsfontosságúvá a regényben. A motívum, melyet Szerb Eckhardt Sándortól, illetve Szathmáry Istvántól jól ismerhetett, s esetleg apjától is, aki valószínűleg szabadkőműves volt.<sup>49</sup> Arról a rózsakeresztes mo-

<sup>45</sup> Uo., 71. 1933. január 6-án Pestről így írt Pippidinek: „[m]últ nyáron Párizsban megvettem [?] egy detektívregényt, és még nem tudom, mi lesz a sorsa. Odaadtam egy nagy hazai kiadónak, de még nem kaptam végleges választ. Meglehetősen nyugtalan vagyok, mert nagy reményeket fűztem ennek a műnek a jövőjéhez.” Uo., 72. Ezt Réz Pál talán félreérthette, s itt inkább a *Pendragon*-ról van szó. A Pippidi-levelek eredeti kiadását lásd „Szerb Antal levelei Dionis Pippidinek,” ford. Réz Pál, *Holmi* 7, 7. sz. (1995): 930. Lásd még Andrei Pippidi, „Egy barátság története,” *Holmi* 7, 7. sz. (1995): 917–19.

<sup>46</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 78.

<sup>47</sup> Gál István, „Adalékok Szerb Antal életéhez és munkásságához,” *Irodalomtörténeti Közlemények* 75, 5. sz. (1971): 635. A célzás a *Magyar Irodalomtörténetre* vonatkozik, amelyik 1934-ben jelent meg másodszor, immár Pesten.

<sup>48</sup> S. Hajós Alice, „Irodalomtörténész, aki »filológiai detektívregényt« ír,” in Szerb Antal, *Összegyűjtött esszék, tanulmányok, kritikák: 3. köt. A kétarcú hallgatás. Vegyes tárgyú írások* (Budapest: Magvető, 2002), 355. Első megjelenés: *Brassói Lapok*, 1934. november 25., 271. sz., 10.

<sup>49</sup> Eckhardt Sándor, „Magyar rózsakeresztesek,” *Minerva* 1 (1922): 208–223. Szathmáry László, *Magyar alkémisták* (Budapest: Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1928), 82–4. Nagy Csaba evidensnek kezeli a kérdést forrásmegjelölés nélkül lásd a vonatkozó lábjegyzetben: a szabadkőművességről alkotott „[v]éleménye kialakításában bizonyára nem csupán olvasmányai, hanem az a tény is befolyásolta [Szerbet], hogy apja 1904-től a Comenius páholy tagja volt.” Szerb Antal *válogatott levelei*, 129. Az itt meg nem jelölt, mindenképpen óvatosan kezelendő forrás szerint mesterfokon, lásd Palatinus József, *A szabadkőművesség bűnei II. A magyarországi szabadkőműves páholyok tagjainak névsora 1868-tól 1920-ig* (Budapest: Budai-Bernwallner József könyvnyomdája, 1939), 335. „Szerb Károly szabadkőművességgel kacérkodó, liberális felfogású intellektuális”, lásd Poszler György, *Szerb Antal pályakezdése* (Budapest: Akadémiai, 1965), 10. „Szerb Károly művelt, bátran, liberálisan gondolkodó, a szabadkőművességgel kacérkodó világpolgár”, lásd Poszler György, *Szerb Antal* (Budapest: Akadémiai, 1973), 11. Havasréti József úgy véli, hogy Poszler Szerb apjáról feltehetően Szerb Klárától értesült beszélgetéseik során, lásd Havasréti, *Szerb Antal*, 585. Pierre Mollier a Francia Nagyoriens (GODF) Múzeuma, Könyvtára és Levéltára igazgatójának szíves közlése szerint Charles Szerb sem a GODF-ban, sem a Francia Nagypáholyban (GLDF) nem regisztrált kint tartózkodása alatt, de ettől persze még avatott kőművesként ismert látogató lehetett Párizsban.

tívumról van itt szó, amelyik tökéletes vehikuluma lehetett annak, hogy Szerb angol hét-köznapijait csodamód regényesítse, kifejezendő többek között rajongását a kelta fantasztikus mitológia, az Arthúr-mondakör alvó királyai, a walesi próféták, s az angliai, illetve walesi táj iránt. Ez egyúttal arra is alkalmat adhatott neki, hogy parodizálhassa kedvenc angol íróit, vagyis hogy az ő modorukban írjon.<sup>50</sup>

## ROBERT FLUDD

A *Pendragon-legenda* számos potenciális szépirodalmi forrásával foglalkozott már a szakirodalom és a kritika különféle mélységben, így például újabban John Cowper Powys csodaregényével, az 1932-es *A Glastonbury Romance*-szal.<sup>51</sup> Mint már említettük, nem kevés a regényben is előforduló eszmetörténeti forrás azonban eddig elkerülte a kritikusok és a kutatók figyelmét. Az egyik legizgalmasabb forráscsoport az angol rózsakeresztes tudóssal, Robert Fludddal (1574–1637) kapcsolatos. Fluddot maga Bátky János is kutatja a British Museum könyvtárában. A regény elején, amikor az Earl of Gwyneddel először találkozik, cseppet sem meglepő módon Fludd hamar szóba kerül, s Bátky sokatmondó megjegyzést tesz róla:

Engem a miszticizmusból az érdekel, amit általában misztikusnak neveznek: a titokzatos agyrémek és operációk, melyekkel a régiek úrrá akartak lenni a természetben. Az aranycsínálók, a humunkulusz titka, az univerzális gyógyszer, az ásványok, az amulettek hatása [...] Fludd természetfilozófiája, ahol a barométerből bebizonyítja Isten létezését.<sup>52</sup>

Az Earl válasza erre a felvetésre még jellegzetesebb. Fluddot szerinte nem lehet az ördögösökkel egy lapon említeni, jóllehet sok badarságot írt, mert olyasmiket is meg akart magyarázni, amiket akkoriban nem lehetett:

De a lényegben, a lényegről sokkal többet tudott, mint a mai tudósok, akik már csak nem is nevetnek a teóriáin. Nem tudom, önnek mi a véleménye, de ma nagyon sokat tudunk a természet apróka részleteiről; akkor az emberek többet tudtak az egészről. A nagy összefüggésekről, amiket nem lehet mérleggel mérni és felvágni, mint a sonkát.<sup>53</sup>

<sup>50</sup> Kedvenc angol regényíróiról lásd Szerb Antal, *Hétköznapi és csodák* (Budapest: Cserépfalvi, 1935), 85–147. Poszler, joggal, *A csodaregény paródiája* című alfejezetben tárgyalja a regényt lásd Poszler, *Szerb Antal*, 322–26.

<sup>51</sup> Fülöp, „Image of Britain,” 258–59.

<sup>52</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 7–8.

<sup>53</sup> Uo., 8.

Bátky egyszeri barométeres megjegyzését csak jóval később, csaknem száz oldal elolvasása után kontextualizálja a regény, amikor Cynthiaval a rózsakeresztesekről beszélgetnek, s a különös kis clavellinára terelődik a szó, az Earl titokzatos, elpusztított, majd újra feltámasztott, kísérleti axolotljainak fura, de valós biológiai párhuzamára. A Cynthia emlegette kis víziállatra, amelyik, ha az életkörülményei úgy kívánják, csaknem megszűnik létezni, hogy aztán újra feltámadjon, ha a természeti feltételek ehhez újra adottak. Bátky úgy véli, „Fludd metafizikája nagyon hasonlít ehhez a kis kupac-állathoz.”<sup>54</sup> Fludd szerint ugyanis „a szellem, az élet időnként visszavonul az anyagból. Az anyag is úgy keletkezett, hogy Isten, aki kezdetben az egész teret betöltötte, visszavonult önmagába, és az üresen hagyott tér az anyag.”<sup>55</sup> Ennek a passzusnak a közvetlen forrását korábban említi a regény, amikor Bátky folytatja „szellemi előkészületeit a walesi kalandra” még a British-ben. Itt jegyzi meg többek között, hogy: „[E]lvastam Craven fődiakónus Fludd-életrajzát, és újra olvastam Denis Saurat nagyszerű könyvét Miltonról és a keresztény materializmusról, melyben egy nagyon érdekes fejezetet szentel Fluddnak.”<sup>56</sup> Hogy Craven Szerb is olvasta, azzal kapcsolatban az előző bekezdés meglehetősen beszédes:

Csodálkozva vettem tudomásul Fludd *Medicina Catholica* című könyvéből, hogy minden betegséget a meteorok, a szelek és a világtájak okoznak, és az arkangyalok, akik a szeleket fűjják. Továbbá hogy az ember jellemére leginkább a vizeletéből lehet következtetni, egy külön tudomány, az uromantia elvei szerint.<sup>57</sup>

Itt nagyon úgy tűnik, hogy Craven tömör összefoglalóját sűrítette tovább Szerb, némi nagyvonalú pontatlansággal az arkangyalokat illetően. Craven így fogalmaz:

A négy szél angyalai kantáron fogják ezeket a szeleket. Rafael, Uriel, Mihály és Gábrriel a betegségeket és halált megtestesítő visszataszító szörnyek ellen harcolnak. [...] A Sátán seregében találjuk az ellenségeiket – Számáelt, Alzazelt, Azaelt és Machazaelt [...] A Jó és rossz angyalok küldetésük szerint megtartanak, vagy elpusztítanak, egészséget, vagy betegséget hoznak [...] A betegségeket aszerint osztályozzák, vajon szelektől, meteoroktól, vagy a négy égtájtól származnak-e. [...] Uromantia, vagyis Jóslás a vizeletből.<sup>58</sup>

<sup>54</sup> Uo., 108.

<sup>55</sup> Uo.

<sup>56</sup> Uo., 47.

<sup>57</sup> Uo.

<sup>58</sup> James Brown Craven, *Doctor Robert Fludd (Robertus de Fluctibus), the English Rosicrucian: Life and Writings* (Kirkwall: William Peace and Son, 1902), 222–23, 228. Az *Oypomantia* leírását lásd 229–230, saját fordítás – Sz. M.

Az eddig feldolgozatlan hagyatékban megtalálható egy a *Pendragon*hoz készült jegyzet-tömb, amelynek első lapján egy rövid Fludd-bibliográfia olvasható, legelsőként Craven könyvével, amelyet Szerb tehát minden bizonnyal forgatott:

Robert Fludd / Robertus de Fluctibus / 1574–1637. / J. B. Craven, R. F. 1902. / A. E. Waite, *The Real History of the Rosicrucians*, 1887. / De Quincey, *The Rosicrucians & Freemasons*. / J. Hunt, *Religious Thought in England* pp 240.<sup>59</sup>

Kevésbé valószínű, de lehet akár, hogy Szerb primerből sűrít, hiszen azok után, hogy magyarul feljegyzi, „[a] láthatatlan levegő tele van angyalokkal és titkokkal”, egy másik, a *Pendragonszempontjából* igen fontos jegyzet-tömbjében Fludd híres *Tractatus Apologeticus*-ából idéz latinul, jóllehet oldalszám-tévesztéssel.<sup>60</sup> Ami Fludd „barometrikus” metafizikáját illeti, valószínűbb, hogy Szerb főként Denis Saurat-ra támaszkodott inkább, igaz, ebben Craven olyan mondatai is ihlethették, mint amit az a meteorológiáról ír: „[m]inden meteorológia a szellemen áll, vagy bukik ([a]ll meteorology is »founded on the spirit«).”<sup>61</sup> Saurat-nak ugyanis valóban van egy olyan fejezete, amiről Bátty említést tett, mégpedig *Le Dieu omni-present et la retrait* címmel, és amelyik kifejezetten az érintett témával foglalkozik. Saurat egyik kijelentése akár Bátty szájából is elhangozhatott volna:

Isten e két módozata, Akarata és Nem-Akarata megmagyarázza a kitágulás (dilatation) és az összezsugorodás (contraction) erőit, melyek által a világot Isten megalkotta. E kiterjedés és zsugorodás révén formálta a fénylő forróság (chaleur lumière) az összes élőt és holtat.<sup>62</sup>

<sup>59</sup> PIM V.5462/230/4, fol. 1r. Craven, *Doctor Robert Fludd*; Arthur Edward Waite, *The Real History of the Rosicrucians* (London: George Redway, 1887). Thomas De Quincey, „Historico-Critical Inquiry into the Origin of the Rosicrucians and the Freemasons,” in *Confessions of an Opium-Eater*, ed. Ernest Rhys, introd. William Sharp (London: Walter Scott, 1886), 155–235. (Vagy más kiadás.) John Hunt, *Religious Thought in England from the Reformation to the End of Last Century*, 3 vols. (London: Strahan and Co., 1870–1873), 1:240–41. „Rosicrucians [...] whose doctrines were expounded by Robert Fludd.”

<sup>60</sup> „A láthatatlan levegő tele van angyalokkal és / titkokkal. / Aër etiam est in causa, quod homo per / locum transiens in quo homicidium fit, aut / ubi cadaver hominis recenter interfecti, occul- / tatum est, pavore insolitum percutiatur, & / horrore incognito afficiatur; videlicet quoniam / aër ibi spectris, & speciebus terribilibus / cædis repletus, spiritum in homine / naturaliter occlusum, perturbat, quando / per inspirationem intromittitur. [fol. 1v:] Tractatus Apologeticus / Integritatem Societatis de Rosea / Cruce defendens. / Autore R. De Fluctibus, / Anglo M. D. L. / Lugduni Batavorum / 1617. / p. 163.” PIM V.5462/230/6, fol. 1r. Robert Fludd, *Tractatus apologeticus integritatem societatis de Rosea Cruce defendens* (Lyon: G. Basson, 1617), 165.

<sup>61</sup> Craven, *Robert Fludd*, 172.

<sup>62</sup> „Ces deux modes de Dieu, la Volonté et la Nolonté, expliquent les puissances de dilatation et le contraction par lesquelles le monde a été fait. Par son action ou son retrait la chaleur lumière forme tous

Saurat teremtő fénylő forrása és Bátky anyagból időnként visszahúzódó szelleme és élete evidens módon ugyanarra a Robert Fluddi koncepcióra vonatkozik. Saurat könyve Párizsban is, Londonban is több példányban elérhető volt Szerb számára, Cravent csak Londonban olvashatta. A *London notes* jegyzetei között megtalálható egy cetli, amin az angol metafizikai költőket felfedező jeles skót irodalomtörténész, Sir Herbert John Clifford Grierson (1866–1960) ajánlotta olvasmányok listáján szerepel Saurat könyvének címe is („Denis Saurat: Milton”).<sup>63</sup> Az 1930. március 18-án megkezdett *Notes on English Literature*-ben pedig Szerb három oldalon át kommentálja Saurat e könyvét.<sup>64</sup>

### LENGLET DU FRESNOY

A regényben gyakran találkozunk egy másik fontos szerzővel, az *Histoire de la philosophie hermétique* (1742) francia írójával, a bölcsele és alkimista Nicolas Lenglet du Fresnoy (1674–1755) figurájával. Szerb feltehetően Eckhardtól ismerte már a franciát, akinek fiktív, Casanova visszaemlékezéseinek modorát is idéző memoárja kulcsszerepet játszik a regényben.<sup>65</sup> Mintegy előkészíti a regény csúcspontjaként működő sátáni ceremóniát, amelyet többek között a francia okkultista, Éliphas Lévi *Dogme et rituelle de la haute magie* (1855) című könyvének *Le Sabat des sorciers* című fejezete alapján készítő Bátky akaratán kívül, önkívületi állapotban – e fejezet leírja, miként lehet egy mágikus cirkulus segítségével szellemet idézni, no meg egy kecskét „akivel egy kislány közösül (cum quo puella concuberit).”<sup>66</sup> Minderről így ír Bátky:

---

les êtres et tous les objets.” Denis Saurat, *Milton et le matérialisme chrétien en Angleterre* (Paris: Rider, 1928), 26, a barometrikus koncepcióról lásd 27, 30.

<sup>63</sup> „Books recommended by Grierson”. PIM V. 5462/221. Grierson címe szerepel egy másik angliai jegyzetfüzetének (PIM V. 5462/222/2) a végén („H. J. C. Grierson, M. A., B. A., LL. D., Litt. D., F. B. A., Professor, / Edinburgh University. / 12 Regent Terrace, Edinburgh.”). Szerb valószínűleg tehát levelezett vele. Egy másik londoni feljegyzésében („Books to buy”) szerepel Grierson híres antológiája is („Grierson XVII. cent. Anthology.”) PIM V. 5462/225 fol. 1v. Ez vagy a Bullough-val közösen szerkesztett *Oxford Book of Seventeenth Century Verse*-re (Oxford: Clarendon, 1934), vagy inkább a *Metaphysical Lyrics and Poems of the Seventeenth Century*-re (Oxford: Clarendon, 1921) vonatkozik.

<sup>64</sup> PIM V. 5462/218/2, fols. 43r–44r.

<sup>65</sup> Eckhardt, *Magyar rózsakeresztesek*, 209, 219. A memoár a regényben: Szerb, *Pendragon-legenda*, 216–35.

<sup>66</sup> Az említett fejezetet a második kötetben olvashatni, lásd Éliphas Lévi, *Dogme et rituel de la haute magie*, 2 vols. (Paris: Germer Baillière, 1861), 2:208–38.

Az előkészület részleteit, a rajzot, a kellékeket később mind pontosan leírva találtam Eliphas Lévy, vagyis igaz nevén Alphonse-Louis Constant abbé könyvében, azzal a fantasztikus kiegészítéssel, hogy a gyertyáknak emberi verejtékből kell lenniök, a fekete macskát előzőleg öt napig emberi vérrrel táplálták, a denevér vérbe fulladt, és a bak olyan volt, akivel egy leányzó [...] cum quo puella concuberit, amint Eliphas Lévy finoman mondja, és a koponya egy kivégzett apagyilkos koponyája kell legyen. Mármost Eliphas Lévynek ezt a könyvét egy-két évvel a walesi események előtt olvastam, és a részleteket természetesen elfelejtettem. Lehet, hogy a különös környezet, a fantasztikus előzmények álomban felidéztek emlékezetemben a könyvet, pontos részletekkel.<sup>67</sup>

A hagyatékban fennmaradt jegyzetek világosan alátámasztják, hogy nemcsak az alteregó olvasta Lévit pár évvel korábban, hanem Szerb maga is: „[e]gy pár jó kifejezés Eli / phas Lévytől / Trismegisztos lámpája a tu- / dományosság, Appollonius kö- / penye az izoláció, a pátriarchák / pálcája a varázshatalom.”<sup>68</sup> A folytatás aztán a *Dogme et rituelle* első kötetének tartalomjegyzékével szolgál a jegyzetombben.<sup>69</sup> Mint az egy másik jegyzetomb egy feljegyzéséből kiderül, Eliphas Lévy mellett azonban Wilhelm Fischer *Aberglaube aller Zeiten* című, a maga idejében alapvető ötkötetesét is forgathatta Szerb a témában, jelesül főleg az ötödik kötetet, amiben fekete, illetve sátáni misékről olvashatni.<sup>70</sup>

### „A NEVEK VARÁZSA”

Az Earl a színen soha fel nem tűnő családi ügyvédje, a látszólag mindent tudó, s az eseményeket sokszor a háttérből irányító Alexander Sethon figurája is megér pár észrevételt, úgy hisszük. Az alkímiai folklórban csak kicsit is járatos olvasó számára a név azonnal ismerős, a legendás skót Alexander Sethon a fáma szerint II. Rudolf udvarában, az udvar szeme láttára aranyat készítő lengyel alkimista, Michael Sendivogius vélt mestere, a híres Kozmopolita, akitől a transzmutációt tanulta a lengyel. Sethon persze maga is kompozit figura, ugyanolyan legendás alak, mint Christian Rosenkreutz. Jegyzeteinek tanúsága szerint Szerb több olyan könyvet is olvasott a *Pendragon* írásakor, illetve azt előkészítendő, ame-

<sup>67</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 303–4. Vö. Lévi, *Dogme et rituel*, 2:227–28.

<sup>68</sup> PIM V.5462/230/6, fol.7r.

<sup>69</sup> Lásd uo., fols. 7r–9r. Vö. fols. 10r–12r, tk. a tarotról, a planétákról, a pentagrammáról, Leó pápa grimoire-járól.

<sup>70</sup> PIM V.5462/230/4, fol. 5r. Wilhelm Fischer, *Aberglaube aller Zeiten*, 5 vols. (Stuttgart: Strecker und Schröder, 1906–1907). Valószínűleg az ötödik kötetet olvasta Szerb alaposabban: *Der verbrecherische Aberglaube und die Satansmessen im 17. Jahrhundert* (Stuttgart: Strecker und Schröder, 1907). Lásd például: „Die »Schwarze Messe« oder »Satansmesse«,” in Uo., 85–9.

lyekben találkozhatott Sethon alakjával, így teljesen bizonyos, hogy meglehetősen kifinomult játékot űz ezzel a névvel is, s nem csupán furcsa és véletlen egybeesésről van itt szó. Ilyen Herbert Stanley Redgrove *Bygone Beliefs* című könyve, vagy Louis Figuier *L'alchimie et les alchimistes*-je.<sup>71</sup> Ez utóbbit már Szathmáryból ismerhette.<sup>72</sup> Redgrove egy korábbi népszerű művéből, az *Alchemy: Ancient and Modern*-ből emeli át Sethon- és Sendivogius-életrajzát.<sup>73</sup> Figuier egy helyütt, amikor Christian Rosenkreutz sírjának 1604-es megtalálásáról ír, sokatmondó megjegyzést tesz, „ugyanabban az évben [történt], amikor az alkimista Sethon hal meg, micsoda véletlen (coïncidence étrange)!”<sup>74</sup>

Nem kérdés, hogy Eileen St. Claire neve is beszédes a *Pendragon*-ban. Ezúttal szabadkőműves természetű allúzióval van dolgunk, elég csak felidézni a Grand Lodge of Scotland 1736. november 30-án, Szent András napján megválasztott első nagymesterének, a híres és hírhedt Rosslyn Kápolnát építtető Sinclair-, avagy St. Claire-család jeles sarjának nevét, hogy világossá váljon a fonetikai asszociációra építő komoly tréfa: William St. Claire.<sup>75</sup> Hogy az Earl utcalányból milliomosnővé lett szerelme, akit a regényben végül a fekete misén feláldoznak, milyen kapcsolatban állhat ezzel az egyetemes szabadkőművesség történetében oly kiemelten fontos figurával, rábízunk az olvasó fantáziájára! Még az is lehet, hogy csupán egy elfeledett, s a regény írásakor a tudatalattiból előtörő emlék, mint amilyenek Eliphas Lévy könyve is bizonyult Bátky számára...

Kevésbé szubtilis nyelvi játékot sejtünk az Earl neve mögött, még akkor is, ha az persze főként történelmi forrásból való. A londoni tornatanárnő nevének mesés karaktere ugyan is jóval prózaibb formában testesíti meg Szerb vonzódását a kelta világ iránt, mint majd a történelmi családnév. Tanay Magdának így ír Szerb Londonból, 1930. január 13-án: „egy tanárnőcskével is összebarátkoztam, akinek olyan csodálatos keresztneve van, hogy

<sup>71</sup> PIM V.5462/230/4 fol. 5r. Herbert Stanley Redgrove, *Bygone Beliefs Being a Series of Excursions in the Byway of Thought* (London: W. Rider, 1920). PIM V.5462/230/4 fol. 32r. Louis Figuier, *L'alchimie et les alchimistes: Essai historique et critique sur la philosophie Hermétique* (Paris: Victor Lecou, Libraire de la Société des Gens de Lettres, 1854), 216–33. Lásd még William Newman, *Gehennical Fire: The Lives of George Starkey an American Alchemist in the Scientific Revolution* (Cambridge, MS: Cambridge University Press, 1994), 4–10.

<sup>72</sup> Szathmáry, *Magyar alkémisták*, 79.

<sup>73</sup> Herbert Stanley Redgrove, *Alchemy: Ancient and Modern*, 2. jav., kiad. (1911; London: W. Rider & Son, 1922), 70–2.

<sup>74</sup> Figuier, *L'alchimie et les alchimistes*, 250.

<sup>75</sup> Robert L. D. Cooper, „The Impact of the Foundation of the Grand Lodge of England on Scottish Freemasonry,” in John S. Wade, ed., *Reflections on 300 Years of Freemasonry* (St Neots: Lewis Masonic, 2017), 355–68.

Gwynneth. Nem gyönyörű! Nem tudom, Maga is annyira a nevek varázsa alatt áll-e?”<sup>76</sup> Faludi Jánosnak, unokatestvérének, Londonból, 1930. január 17-én pedig így fogalmaz: „[e]ddig már összebarátkoztam [...] egy nagyon édes kis angol tornatanárnővel, akinek a keresztnéve Gwynneth (olyan, mintha én találtam volna ki kelta jellemtörténeti novella számára), és akivel ma együtt ebédelek, ha igaz.”<sup>77</sup>

„Cynthia, gondoltam, holdistennő, égi királynő, új flörtöm, talán szerelmem valamikor – Angliai Erzsébetnek adták ezt a nevet a költők: Cynthia [...] Gratuláltam magamnak, mint aki megcsókolta [...] Angliai Erzsébetet és a régi szonetteket” – így Bátky.<sup>78</sup> Egyáltalán nem kizárt, hogy az elérhetetlen Cynthia neve, ha csak áttételesen is, de Edmund Spencertől való. A *London notes*-ban Szerb idézi a *Colin Clouts*-ot, Spenser híres pásztorálját, melyben Cynthia a „tenger úrnője (Ladie of the Sea)”, vagyis Erzsébet: „[m]icsoda zeneiség: / To her my thoughts I daily dedicate, / To her my heart I nightly martyrize: / To her my love I lowly do prostrate, / To her my life I wholly sacrifice / (Colin Clouts) /.”<sup>79</sup>

Említsünk meg még egy nevet, amelyik igencsak beszédes a regényben. Bátky, amikor az Earllel először találkozik, így morfondírozik: „[é]reztem, hogy én sem vagyok ellenszenves neki. Azt mondta, a szemem emlékeztet egy XVII. századi orvosra, akinek a képe a kastélyban van. Bizonyos Benjamin Avravanelre. Az illetőt meggyilkolták.”<sup>80</sup> Később megtudjuk, hogy valahol a walesi hegyek között három nemesember megölt egy zsidó orvost, aki Pendragon várába igyekezett, Asaph boszorkánykonyhájába. Azon túl, hogy egy eddig beazonosítatlan, vagy fiktív „népmesegyűjteményből”, mely Észak-Wales helyi mondáit tartalmazza” szép mitikus példát mesél el itt Szerb az éjszakai lovasról, aki „félelmetes igazságosztó volt”, azt is megtudjuk, hogy egy antiszemizmussal joggal vádolható bíró-ság a gyilkosokat felmentette, s ezért lépett közbe Asaph, s állt bosszút Avravanelért.<sup>81</sup> Nem lehet nem észrevenni, hogy 1933-ban járunk a regényben... A 17. századi zsidó orvos, akire Bátky az Earl of Gwynnedet emlékezteti, s akit megölnek, ám Asaph megbosz-

<sup>76</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 45.

<sup>77</sup> Uo., 46–7.

<sup>78</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 112–13.

<sup>79</sup> Lásd PIM V. 5462/221, fol. 14v. Edmund Spencer, *Colin Clouts Come Home Againe* (London: William Ponsonbie, 1595), 472–75. sorok. A „szonettek büszke Cynthiaja” egyébként az Erzsébet-korban nem más, mint a „szűz királynő”. Lásd Szerb Antal, *Az angol irodalom kis tükre* (Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1929), 13. „Throughout *Colin Clouts Come Home Againe*»Cynthia« – the name of the moon goddess that pushes and draws water – aptly stands, given Walter Raleigh’s stagnation, for that of never-named Elizabeth.” Maurice Hunt, „Naming and Unnaming in Spenser’s *Colin Clouts Come Home Againe*,” *Connotations* 22, 2. sz. (2012/13), 237, továbbá: 242–45.

<sup>80</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 11.

<sup>81</sup> Uo., 21–2.

szulja a halálát, minden bizonnyal fiktív figura, aki azonban a zsidó kultúra egyik legrégebbi és igen nagy presztízsű családjának tagjait idézi meg, köztük például Júda Leon Avravanellel, vagyis a kabbalista költő, bölcseleő Leone Ebreóval (c. 1460–c. 1535), a *Dialoghi d'amore* (1535) híres szerzőjével, aki amúgy orvos is volt.<sup>82</sup> A regényben cseppet sem mellesleg nem Benjamin Avravanel az egyetlen orvos, akit megölnek, s éppen ezért az Avravanelre hasonlító Bátky sincs egy percig sem biztonságban, mint megtudjuk. A sátáni ceremónia során a visszataszító kis gnóm az önkívületben sötétmágiára kényszerített Bátkyt következetesen Benjamin Avravanelnek szólítja.<sup>83</sup> Meggyőződésünk, hogy esetében Szerb tudatosan megformált zsidó alteregójával van dolgunk a regényben. A Benjamin Avravanel név jelentése itt ugyanis: Bátky a híres zsidó család vélt legfiatalabb, veszélyben élő sarja. Szerb tragikusan finom ironiája ez saját zsidó származásával kapcsolatban.<sup>84</sup>

## KÉKSZAKÁLL

Közismert, hogy Joris-Karl Huysmans *Là-Bas* (1891) című regénye nagy hatást gyakorolt Szerb történetformálására a *Pendragon*ban – ezt már Kállay Miklós megemlítette korabeli recenziójában és az ünnepelt Szőnyi György Endre is részletesebben foglalkozott a kérdéssel.<sup>85</sup> Gilles de Rais (1404–1440), a „Kékszakáll” démoni figurája és a huysmans-i narratíva csúcscaként szolgáló sátánista ceremónia azonban nem egyszerű kölcsönzés Szerbnél, hiszen ő mindez a rózsakeresztes és szabadkőműves mitológiával kapcsolja össze regényében, és a Kékszakáll figurája csak egy, bár igen fontos komponense a rendkívül összetett Asaph Christian Pendragon figurának, akiben a rózsakeresztes alkimista, a St-Germain, Cagliostro, vagy Casanova típusú szabadkőműves imposztor, a sátánista boszorkány, Faust és a gyerekgylkos rendkívül plasztikusan és meglehetősen tragikus módon elegyedik egymással. A *Pendragon* egy eddig kiadatlan kéziratvázlatában Szerb így fogalmaz:

Mármost ha kettőt meg kettőt összeszünk – / – feltételezve a feltételezhetetlent, hogy az éj- / féli lovas nem más mint Rózsakereszt vagy / pedig egy titokzatos lény, aki Rózsakeresztnek / hiszi magát [...] / Lenglet de [sic] Fresnoy memoárjai említik, / amit

<sup>82</sup> *The Jewish Encyclopaedia*, eds. Isidore Singer et al., 12 vols. (New York / London: Funk and Wagnalls, 1901–1906), 1:126–29.

<sup>83</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 301, 302.

<sup>84</sup> Szerb zsidóságáról lásd Havasréti, *Szerb Antal*, 575–620.

<sup>85</sup> Kállay Miklós, „A Pendragon Legenda,” in Wágner, *Tört pálcák*, 239–40. Szőnyi György Endre, „Az ezotéria diszkrét bája,” 865–68. Lásd még Szőnyi, „Representations of Renaissance Hermeticism in Twentieth-Century Postmodern Fiction,” in Stanton J. Linden, ed., *Mystical Metals of Gold: Essays on Alchemy and Renaissance Culture* (New York: AMS Press, 2007), 405–24.

úgyis tudok, hogy a régi alkímisták egy bi- / zonyos történelmi pillanatra vártak. Ők úgy / mondták, hogy Illés próféta eljövételére. Amikor / majd nyilvánvalóvá válik a természet minden / titka. / Rózsakereszt talán azért hosszabbította / meg az életét évszázadokra, mert azt remélte, / hogy közben Illés próféta eljön. Ez körül- / belül kitűnik Lenglet de [sic] Fresnoy memoárjaiból. / De Illés próféta mindmáig sem jött el. És Rózsa- / kereszt most a fekete mágiahoz fordul. A / Sátántól várja a titkok megfejtését. Az ördögidézés [megszakad a kézirat].<sup>86</sup>

Látszik itt jól, hogy miért említette meg Szerb a Faust I. részét *A rózsakeresztesek* című rádióelőadásához készült jegyzeteiben:

Titkos társaságok. / Joachim a Flore [helyesen: Fiore]. / Pansophista törekvések, a / XVII. sz. i. kozmikus érzés / jellemzése. Titkos tudományok. / Rózsakeresztesek. / Illés próféta. / Rosencreutz Chr[istian]. / Faust I. része<sup>87</sup>

Teljesen nyilvánvaló, hogy Rózsakereszt ördögi figuráját nem csupán Kékszakáll, de a *Faust* is ihlette. Ez egyébként onnan is kiderül, amikor az Earl Bátkytól elnézést kér brit arisztokratától szokatlan heveségéért, s megjegyzi, nem „teljesen a maga ura”, majd a „valami mindennél borzasztóbbról” próbál beszélni. Vagyis, amikor végül mégsem mondja el neki, hogy rájött arra, Asaph valójában a feketemágiahoz folyamodika Nagy Mű érdekében. Az Earl Goethe *Der Zauberlehrling* című versét idézi meg ezúttal: „Doktor, a Goethe Varázslóinasa [...] Die ich rief, die Geister [...] Egy értékes kő volt a kezemben, elejtettem a havas lejtőn, és most legördült, és lavina lett belőle [...] De ez egészen más történet, és ezt nem értheti.”<sup>88</sup> Itt látszik a legjobban az is, hogy Szerb eredeti tervei szerint az Earl minden valószínűség szerint maga lehetett Asaph, az „ezeréves”, ahogy ez a jegyzeteiből is kiderül, ám végül a *Pendragon*ban folyamatosan csak lebegteti ezt a kérdést, míg a végleges változat végére aztán világossá is válik, hogy a két személy mégsem azonos.<sup>89</sup>

<sup>86</sup> PIMV.5462/108, fol. 48v. Vö. A Lenglet du Fresnoy-paródiára utaló kéziratrészletben, részben egyezően a regény egy bekezdésével: Szerb, *Pendragon-legenda*, 228, vö. még 321.

<sup>87</sup> PIM V.5462/230/3, fol. 14r.

<sup>88</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 242.

<sup>89</sup> „A doktor eltéved és hosszas / bolyongás után Asaph fogságá- / ba esik. / Eileen elmondja kalandjait. / A sátán miséje. / Eileen és a doktor megmenekülnek / Llanwyganben az earlt teljes épség- / ben találják. / Asaph Ll[jewelyn]. sírjában fekszik.” PIM V.5462/230/6, fol. 15r. Figyelemreméltó, hogy itt Eileent még nem kívánta feláldozni az író. Az „ezeréves” millenarista ízű fordulata kétszer is szerepel a *Pendragon*hoz készült jegyzetekben: PIM V.5462/230/4, fol. 14r, fol. 21r.

## A KELTA MITOLÓGIA ÉS A ZOMBIK

Szerb a regény és a hozzá készült jegyzetek fényében járatosnak mondható a kelta, illetve walesi forrásokban is. A regényben többször feltűnik egy rövid életű obskúrus szaklap, az *Y Brython*, amelyik welshül íródott és 1858 és 1862 között jelent meg, jöllehet Szerb lazán *The Brython* néven hozza a periodikát.<sup>90</sup> Ugyanakkor, ahogy már a regény címe is jól mutatja, Szerb nyilvánvalóan vonzódott azokhoz a folklór hagyományokhoz, amelyek Uther Pendragon fiát, magát Artúr királyt Wales-hez kötötték. Egészen bizonyos, hogy ezeken a forrásokon keresztül jutott el az alvó walesi megváltók háromságához: Artúr királyhoz, Owain Glyndŵrhez és Owain ap Thomas ap Rhodri (1330–1378) – a regényben Véreskezű Owainként emlegetett – életes figurájához. A százéves háborúban a franciák oldalán harcoló Lawgoch Owain, vagyis a Véreskezű Owain Nagy Llywelyn utódaként igényt tartott a walesi hercegi címre és Gwynedd grófi címére. Már csak ezért is fontos figura a *Pendragon* keletkezése szempontjából, hiszen ez lehetett az egyik oka Szerbnek, hogy a korábban Skóciában játszódni tervezett detektívregénynek a végleges walesi helyszínét megalakossza London mellett. Nem mellékesen a Bátky-t megbízó Earl is Owen Pendragon névre hallgat a regényben. Az egyik walesi legenda szerint, melyet Szerbnek minden bizonnyal ismernie kellett, az életében verhetetlen harcosként ismert Véreskezű Owain jelenleg egy örökkön égő lámpával megvilágított barlangban pihen, valahol Gwynedd mélyén. Az a hír járja évszázadok óta, hogy ha végre felébred, a britek királya lesz.<sup>91</sup> A hagyatékban talált jegyzetek is jól illusztrálják, mennyire igaza van Christina Les-nek, amikor arról, ír, hogy Szerb vitathatatlanul tájékozódott a walesi kultúrában, jöllehet a walesi táj számára inkább narratív szerepet tölt be, absztrakt tere az idegenségnek, a misztikának.<sup>92</sup> Jegyzeteiben welsh szavakat gyűjt („Biblikus nevek Welsh”), fonetikai észrevételeket tesz, a walesi legendáriumból jegyzetel, egészen biztosan forgatta például az ún. Jolo-kéziratokat Taliesin Williams kiadásában, Rhitta Gwar meséjéből jegyzetel is a regényhez, bár Nynniaw és Peibaw története végül nem tűnik fel a *Pendragon*ban.<sup>93</sup> Ugyan végül ugyancsak nem

<sup>90</sup> Például Szerb, *Pendragon-legenda*, 89.

<sup>91</sup> Véreskezű Owain és gazdag mitológiai örökségéről lásd A. D. Carr, *Owen of Wales: The End of the House of Gwynedd* (Cardiff: University of Wales Press, 1991). Elissa P. Henken, *National Redeemer: Owain Glyndŵr in Welsh Tradition* (Cardiff: University of Wales Press, 1996), 47–53.

<sup>92</sup> Christina Les, *Space Beyond Place*, 60–92.

<sup>93</sup> PIM V.5462/230/4, fols. 2r–4r. „Nynniaw és Peibaw [helyesen: Peibaw] tör- / ténete, akik összevesznek / azon hogy Nynniaw azt / mondja, hogy az ég az ő mezeje, / és Peibaw [helyesen: Peibaw] azt mondja, hogy a csillagok az ő bárányai, / akik az ég mezejét elle- / gelik. / Jolo-kéziratban.” Uo., fol. 24r. Lásd *Jolo Manuscripts: A Selection of Ancient Welsh Manuscripts, in Prose and Verse, from the Collection made by the late Edward Williams, Jolo Morganwg*, ed., trans., notes Taliesin Williams (Llandoverly: Society for the

jelenik meg a regényben, de egy másik figura is szerepet játszhatott Asaph Pendragon Christian Rosenkreutz megformálásában. Jegyzeteiben a *Pendragon*ban végül is fel-feltűnő „Cŵn-Annwn” az Artúr-legendakör másvilágának, illetve például a *Mabinogi* reprezentálta welsh irodalmi pokolnak fehérszőrű, pirosfülű kutyái, és az utolérhetetlen Rhannon az éjszakai lovas figurájának megalkotásában minden bizonnyal szerepet játszó alakja mellett Szerb ötlet szinten említi Brân tiszteletre méltó fejét is:

A pokol fehérszőrű, / pirosfülű kutyája [hosszú vízszintes elválasztóvonal] / Rhiannon lassan lovagolt / és csodálatos módon senki / lovas nem tudta utolérni. [hosszú vízszintes elválasztóvonal] / Brân feje (Urddawl / Ben, a Tiszteletreméltó fej) / meg oly sokáig él lefejezve és / a Tower Hillen őrzi Angliát az / idegen invázió ellen, nagy / szerepet játszik a walesi / költészetben.<sup>94</sup>

Brân the Blessed, welshül: Bendigeidfran, vagy Brân Fendigaid (szó szerint az „Áldott Hó-ló”) egy a kelta, briton, illetve walesi mitológiából ismert óriás, a mitikus Britannia királya. Sok helyütt feltűnik a *Welsh triádok*ban, de főszerepet a *Mabinogi* második fertályában játszik, a *Branwen ferch Llŷr*ben. Ezekből a forrásokból származik a Szerb emlegette levágott, és a Tower Hillen eltemetett fej mitológiája is.<sup>95</sup> Az igen szerteágazó mitológiai vonatkozásrendszerből kiemelendő, hogy Bleddyn Fardd (c. 1258–1284) gwyneddi welsh

---

Publication of Ancient Welsh Manuscripts, William Rees, 1848), 193 (welsh-ül), 605–6 (angolul). A tartalomjegyzékben: „Hwedl Rhitta Gawr / The Tale of Rhitta Gawr (The Giant.)”

<sup>94</sup> PIM 5462/230/4, fol. 26r. A „Kutya”, a „pokol kutyája” a *Pendragon*ban: 82, 130–31, 315. Szerb helytelenül a többesszámú alakot használja welshül, lásd Les, *Space Beyond Place*, 66. A regényben a „Kutya” feltűnését Pierce Gwyn Mawr „próféta” szavaiban végül a *Jelenések*ből vett idézet követi, ahogy a PIM jegyzetben is Rhiannon után, uo. fol. 27r: „A királyuk Apollyon. / 4 angyalt, akik az Eufrates- / ben voltak, szabadon bo- / csájtottak, pusztító lovasok / élén. A lovasok páncélja / füstből es kénkőből van, a lovak / feje oroszlán, a farkuk kígyó. / A két tanu, akit megöl az állat a bottomless pitből, de fel- / támadnak. / [rövid vízszintes elválasztóvonal] / Isten haragjának nagy / borprése. / And every island fled away & / the mountains were not found.” Apollyon a héber *Abaddon* fordítása, jelentése a „pusztító” angyal, a Jel 9:11-ben a mélység angyala, a sáskák seregének királya, a Vulgátában latin neve *Exterminans*. A hatodik harsonáról, a négy angyalról és a lovasokról lásd Jel 7:13–9. A két tanúról lásd Jel 11:3–14. A borprésről lásd Jel 14:19–20. Az angol idézet a King James-változatból való, KJV, Rev. 16, 20. A helyeket a regényben összezerántva lásd Szerb, *Pendragon-legenda*, 83. Rhiannon a *Mabinogi* egyik kulcsfigurája, másvilági asszony, aki lassan lovagol, de utolérhetetlen, s aki feltehetően egy kelta istennő volt eredetileg. Egyike azoknak, akik *Brân the Blessed* fejét eltemették Londonban. *The Mabinogion: The Great Medieval Celtic Tales*, trans. Sioned Davies (Oxford: Oxford University Press, 2014), 3–21, 35–46. William J. Gruffydd, *Rhiannon: An Inquiry into the Origins of the First and Third Branches of the Mabinogi* (Cardiff: University of Wales Press, 1953).

<sup>95</sup> Frank Delaney, *The Legends of the Celts* (Glasgow: HarperCollins, 2008), 72. A triádok modern kiadását lásd *Trioedd Ynys Prydein: The Triads of the Island of Britain*, ed. Rachel Bromwich (1961; Cardiff: University of Wales Press, 2014).

bárd Llywelyn ap Gruffydról (c. 1223–1282), az utolsó szuverén walesi hercegről írt utolsó elégiájában Nagy Llywelyn, Artúr király és Brân bukását hasonlóan nagy jelentőségű eseményekként említi.<sup>96</sup> Bromwich szerint az Artúr-mondakör számos kutatója Brânban Bron, vagyis a grálregények Halászkirályának kelta prototípusát látták.<sup>97</sup> Hogy Szerb pontosan honnan ismerte a legendás alakot, egyelőre kérdéses, mindenesetre a lolo-kéziratban, a triádokat is tartalmazó kozmetikus filológiai eljárással kiadott szövegben sokszor feltűnik.<sup>98</sup>

Érdemes itt még egy izgalmas összefüggésről szólnunk. Szerbnek a regényhez készített jegyzetei között találunk olyan feljegyzéseket is, amelyek túllépnek az európai kontinensen, és a dél-, illetve közép-amerikai folklórból táplálkoznak. Egy helyütt ezt írja például: „[A] cukornádmezőkön dolgozó halottak.”<sup>99</sup> Elsőre bizarrnak tűnt, de a mondat a zombik témájához vezetett el bennünket. William Buehler Seabrook 1929-ben megjelent *The Magic Island* című, Haiti vodou kultúrájáról szóló útirajzának egyik, a horrorfilmek történetében immár legendássá lett fejezete „[...] dead men working in the cane fields” címen olvasható, és értelemszerűen cukornádmezőkön dolgozó halott rabszolgákról szól.<sup>100</sup> Talán nem közzismert tény, de Seabrook e könyvéről tartják úgy, hogy a zombik témáját berobbantotta a populáris kultúrába.<sup>101</sup> 1932-ben került a mozikba a horrorfilm-történet első zombi klasszikusa *White Zombie* címmel, a Seabrooktól ihletett filmben a főszerepet Lugosi Béla játszotta.<sup>102</sup> Nagyon úgy tűnik, hogy Szerb Rózsakereszt élőhalott figurájának megalkotásakor, végülis érthető módon még a zombik világába is elkalandozott egy pillanatra, ez a téma amúgy éppen akkoriban volt nagy újdonság a nyugati tömegkultúrában. A zombimotívum végül ugyan nem tűnt fel a regényben – illetve csak nagyon áttételesen –, de érdemes felfigyelni Szerb Fónagy Iván *A mágia és a titkos tudományok történetecímű* könyvéhez írt 1943-as előszavának egy mozzanatára: „[a] mágikus világ elpusztult, sokszor katasztrófaszerűen [...] máshol elsorvadt, vagy továbbélt rabszolgasorban elszürkült, erőtlen fellah-életet, mint Közép- és Dél-Amerika indiánjai a spanyol

<sup>96</sup> Bromwich, *Triaded Ynys Prydein*, 291. Brânról általában lásd: 290–92.

<sup>97</sup> Uo., 292.

<sup>98</sup> Bromwich modern kiadásában ez a 37. triád, „The Head of Bendigeidfran son of Llŷr, which was concealed in the White Hill in London, with its face towards France. And as long as it was in the position in which it was put there, no Saxon Oppression would ever come to this Island.” (Uo., 94.)

<sup>99</sup> PIM V.5462/230/4, fol. 23r.

<sup>100</sup> W. B. Seabrook, *The Magic Island* (New York: The Literary Guild of America, 1929), 92–103.

<sup>101</sup> Kyle William Bishop, *American Zombie Gothic* (Jefferson, NC: McFarland & Company, 2010), 61.

<sup>102</sup> Köszönjük Képes Gábor segítségét abban, hogy elkalauzolt bennünket a horrorfilmek történetében.

conquista után.”<sup>103</sup> Nehéz nem Haiti cukornádföldeken dolgozó halott munkásaira és a vodou kultúrára asszociálni itt a korábbiak fényében! Szerb amúgy le is fordította Seabrook regényét, ami magyarul így ugyancsak 1943-ban jelent meg.<sup>104</sup>

## A RÓZSAKERESZTES MÁTRIX

Hogy Szerb a rózsakeresztes mítoszt olyan mátrixként látta, amelyik különféle, német, walesi, angol, sőt haiti folklór hagyományokat kapcsolhat össze, egyértelműen kiderül az Earl unokahúgának, Cynthiának szavaiból, amikor Bátky János mesél neki a rózsakeresztesekről:

Azt hiszem, értem, miért fogja meg magát ez a történet [...] Nekem is olyan, mintha már hallottam volna. Ne nevéssen ki: olyan walesi íze van. A walesi nép sohasem tudott belenyugodni abba, hogy egy nagy embere meghalt. Sok monda van a sírban tovább élőkről, akik felkelnek majd, ha eljön a végzetes óra. Így vár Arthur király Avalon szigetén, így alszik elvarázsolva Merlin a bokorban, és teljes fegyverzetben így készül Véereskező Owain a csatára...<sup>105</sup>

Owain, Merlin és Artúr nyilvánvalóan megkerülhetetlen súlyú szereplői a briton, illetve kelta mitológiának és folklórnak. De mégis hogyan jutott el addig Szerb, hogy Christian Rosenkreutz, egy középkori németföldi (kis)nemes figuráját ehhez a mondatakhoz kapcsolja?

A *Pendragon-legendában* az egyértelmű kapocs ehhez Asaph Pendragon, pontosabban Asaph Pendradon Christian Rosenkreutz, vagyis A.: P.: C.: R.: figurája. A német misztagóg, Christian Rosenkreutz élettörténetének tudatos, a *Faust* első részének, s Rembrandt híres Faust-metszetének atmoszféráját is megidéző – kora újkori értelemben vett – paródiájában Szerb megmutatja, Pendragon miként töltötte ifjúságát Németföldön elmerülve az alkímia tudományában:

Asaph ifjúságát Németországban töltötte, a régi délnémet városokban, ahol a házak leselkedőn hajolnak rá a szűk utcákra, és a tudósok sosem alusznak hosszú szobájukban,

<sup>103</sup> Fónagy Iván, *A mágia és a titkos tudományok története* (Budapest: Bibliotheca, 1943), 6. Az arab *fellah* szó földművelőt jelent többek között. A fellahokról szegénységük ellenére úgy tartják, a bölcs egyiptomiak igazi leszármazottjai. A regényben az Earl így fogalmaz egyszer az ősi bölcsesség és a racionalizmus viszonyáról: „a régi megismerés paradoxonná válik, szisztematikus eszünkkel meg sem értjük, mint ahogy nem tudjuk megérteni a négerek babonáit.” Szerb, *Pendragon-legendá*, 161. Ahogy a Fónagy-előszóból, itt is jól látszik, amint Szerb a mágikus tudás „elsüllyedt szigetének”, vagy „elsüllyedt városának” világát kulturális antropológus módján közelítette meg.

<sup>104</sup> W. B. Seabrook, *A bűvös sziget*, ford. Szerb Antal (Budapest: Stílus, 1943).

<sup>105</sup> Szerb, *Pendragon-legendá*, 107–8.

amelynek pókhálós sarkait sötéten hagyja a gyertyafény. Lombikok és furcsa kemencék között az Earl a Magnum Arcanumot kereste, a nagy titkot, a Bölcsek kövét.<sup>106</sup>

Itt aztán csatlakozott a rózsakeresztesekhez, akikről „már a kortársak sem tudtak sokat, de annál többet beszéltek róla.”<sup>107</sup> Ezek a „rejtett tudományok utolsó nagy mesterei voltak, aranycsinálók és mágikus orvosok.”<sup>108</sup> Mint a regény hozzáteszi, még a családi címerbe is bekerült a kereszt, „négy sarkában a titkos értelmű rózsával.”<sup>109</sup> Később Asaph visszatért Walesbe, ahol egy alkímiai labort, afféle „boszorkányságok műhelyét” építtetett a Pendragon kastélyában – ez bizony egy finom allúzió Giles de Rais-re:

Lefüggönyözött kocsik hozták messze földről a hallgatókat látogatókat. Eretnekek ide menekültek a máglya elől, a hegyekből lejöttek vén pásztorok, akik a kelta nép ősi bölcsességét hordozták, görnyedt zsidó orvosok jöttek, akiket királyi udvarokból üldöztek el, mert többet látszottak tudni, mint amennyit embernek szabad – és azt mondják, itt járt áruhában Anglia és Skótország királya is, a démon üldözte I. Jakab, hogy egy éjszakai beszélgetésben kilesse a vár urának titkait. Az első angol rózsakeresztesek itt avatták fel híveiket, és ez a vár volt a második otthona Robert Fluddnak, a varázsló Paracelsus legnagyobb tanítványának.<sup>110</sup>

Pendragon egy szellemi kalandokban csakugyan gazdag élet után, 1637-ben halt meg, mint barátja, Fludd doktor is.<sup>111</sup> Később abba a sírba temették, melyet Bátkyék megtalálnak a regény egyik legfontosabb fordulata során. Azonban Rosenkreutz eszményien mesianisztikus figurájával szemben, akinek reputációja tulajdonképpen kitartó mind a mai napig, Asaph feketemágiától és a gyermekáldozattól megszálott gyermekgyilkossá válik Szerb tollán. Mégsem lehet kétséges, ahogy már idéztük Bátky-t, hogy nincs más magyarázat, „Rózsakereszt ugyanaz a személy, mint Asaph Pendragon”, legalábbis Szerb briliáns szövésű prózájában.

## SÍR STAFFORDSHIRE-BEN

Minden jel arra vall azonban, Szerb közvetlen inspirációja ahhoz, hogy megalkossa Asaph Pendragon különös alakját, a rózsakeresztes mátrix egy olyan kompozit figuráját, aki az

<sup>106</sup> Uo., 20.

<sup>107</sup> Uo.

<sup>108</sup> Uo.

<sup>109</sup> Uo.

<sup>110</sup> Uo., 20–1.

<sup>111</sup> Uo., 231.

alvó hős német, welsh, illetve artúri hagyományait kapcsolja össze, abban a meglepő elképzelésben leli eredetét, hogy létezett egy rózsakeresztes sír a ködös Albionban, pontosabban, hogy az első hat rózsakeresztes beavatott sírjainak egyike, nem Németföldön volt, hanem valahol Angliában, hiszen I. O. testvér a *Fama* szerint itt dolgozott és itt is halt meg.<sup>112</sup> A még csak embrionális formában létező toposz különféle aspektusai Elias Ashmole és John Wilkins tollán formálódtak tovább, amíg aztán meg nem jelent a *Fama* angolul, Thomas Vaughan fordításában, 1652-ben, s nem sokkal később egy excentrikus és fanatikus alkimista, asztrológus és rojalista pamfletíró az 1660-as években tovább nem népszerűsítette a titkos sír témáját. John Heydon – aki magát amúgy magyar uralkodóktól származtatta – *The Rosie Cross Uncovered, and the Places, Temples, Holy Houses, Castles, and Invisible Mountains of the Brethren Discovered* (London, 1660) sokat ígérő című művében rendkívüli kép gazdagsággal írja le a rózsakeresztes sírboltot.

A sír megtalálása történetének egy igen fontos és nagyhatású verziója jelent meg később a *Spectator*-ban, immár a következő század elején, 1712-ben, egy bizonyos Eustace Budgell esszéjében, ahol a sírra egy farmer talál rá véletlenül.<sup>113</sup> Noha Budgell nem említi, hogy a rózsakeresztes sír Angliában volt feltalálható, ezt brit olvasói minden bizonnyal természetesen vehették. Budgell története olyan nagy népszerűsége tett szert, s nem csak Angliában, hogy még több német szabadkőműves pamfletben is feltűnt a század utolsó harmadában, Karl Friedrich von Köppennél 1770-ben, és Johann Christoph Lenznél is, 1783-ban.<sup>114</sup> Ezt követően említésre méltó még William Harrison Ainsworth 1844-es gótikus regénye, amelyik végül befejezetlenül, 1856-ban jelent meg Londonban, *Auriol, or, The Elixir of Life* címen, és amelyik tipikus példája a gótikus regény rózsakeresztes alfajának. Az *Auriol* a rózsakeresztes sírt a londoni East-Endre helyezi el, s minden bizonnyal közvetlen forrása volt a szempontunkból legfontosabb könyvnek, a Királyi Opera titkára, Hargrave Jennings *The Rosicrucians: Their Rites and Mysteries* című, először 1870-ben megjelent művének, melyről Szerb már Szathmárynál olvashatott egyébként, de valószí-

<sup>112</sup> A következő rész Leigh Penman tanulmányát összegzi, hivatkozásokkal lásd Penman, „Singular Adventure in Staffordshire.”

<sup>113</sup> [Eustace Budgell], *The Spectator*, Thursday May 15, 1712. Reprintjét lásd Dr. Henry Morley, ed., *The Spectator: A New Edition, Reproducing the Original Text, Both as First Issued and as Corrected by its Authors* (London: George Routledge & Sons, 1888), 553–34.

<sup>114</sup> [Friedrich Köppen], *Viertes bis Ahtes Schreiben eines Profanen über die glückliche Entdeckung der Freymäurer-ey als dritte und letzte Theil der Allerneueste Entdeckung der verborgensten Geheimnisse der hohen Stufen der Freimäurer-ey oder der wahren Rosenkreutzer* (Jerusalem [i.e., Berlin / Leipzig], 1770), 65–9. [Johann Christoph Lenz, ed.], *Missiv an die hocheleuchtete Bruderschaft des Ordens des Goldenen und Rosenkreutzes* (Leipzig, 1783), 37–43.

nűleg Londonban forgatta először azt.<sup>115</sup> A könyv, ígéretes címe ellenére, szinte mindenről szól azonban, a rózsakeresztesekről viszont csak meglehetősen áttételeességgel. A „rítusok és misztériumok” a címben így olyan különféle témákra vonatkoznak valójában, mint az antik építészet, buddhizmus, tantra, spiritualizmus, szexológia, brámánizmus, és a fallikus kultusz szövevényes összefüggései, hogy csak néhányat említsünk a gazdag menüből. A híres londoni kortárs okkultista, A. E. Waite joggal vetette el Jennings művét mint „az okkultizmus rémregényét [*a penny dreadful of occult literature*].”<sup>116</sup>

Ám ami az egyik embernek kacat, az a másiknak kincs! Míg Waite számára értéktelennek tűnt Jennings elegy-belegy könyve, addig Szerb remek nyersanyagra lelhetett benne. A kötet második fejezete ugyanis egy olyan izgalmas történetet mesél el *Singular Adventure in Staffordshire* címen, amelyik a rózsakeresztes sír megtalálását Angliába helyezi.<sup>117</sup> Jóllehet Jennings egy 17. századi forrásra, Robert Plot (1640–1696) *The Natural History of Stafford-shire* (Oxford: Theater, 1686) című, a térség régiségeit leíró közismert művére hivatkozik, ám nem nehéz felismerni, hogy az igazi forrás valójában Budgell a *Spectator*-ból már említett története. Amint az esti órákban, naplemente után árkot ásott egy fákkal körülvett völgyben, egy tisztáson; az egyszeri farmer egyszer csak ásójával beleütközött egy fűvel jól fedett kőlapba. Megtisztította azt, s egy hatalmas vaskarikát talált rajta, mellyel hiába is próbálta felemelni a kőlapot, amíg egy helyben kifundált és összerakott emelővel ki nem nyitotta a lejáratot, amit a kő fedett. Egy mélyre, a sötétbe vezető lépcsőre lelt, amelyik aztán „Rosicrucius” megvilágított sírjába vezette.<sup>118</sup> Jennings könyve igen népszerű volt a maga idejében, csak angolul, 1900 előtt több mint féltucatszor jelent meg, mind a British-ben, mind a párizsi Nemzeti Könyvtárban számos példánya fellelhető ma is. 1912-ben és 1920-ban németül is megjelent. Szerb talán ismerte már Magyarországról, a Szécsényi Könyvtárban megvan az 1912-es kötet.<sup>119</sup>

Felmerülhet a kérdés, Szerb vajon nem közvetett módon ismerte-e meg Jennings történetét? Párizsban (s csakis ott, mert a Britishben nincs példány!) forgathatta a francia okkultista Yvon Le Loup (1871–1926) Paul Sédir álnéven publikált *Histoire et doctrines des Ros-*

<sup>115</sup> Hargrave Jennings, *The Rosicrucians: Their Rites and Mysteries* (1870; London: Chatto and Windus, 187). Jenningsről lásd Joscelyn Godwin, *The Theosophical Enlightenment* (Albany: SUNY Press, 1994), 261–75. Godwin, „Hargrave Jennings and the Philosophy of Fire,” *The Hermetic Journal* 14 (1991): 49–77.

<sup>116</sup> A. E. Waite, *Shadows of Life and Thought: A Retrospective Review in the Form of Memoirs* (London: Selwyn and Blount, 1938), 100.

<sup>117</sup> Jennings, *Rosicrucians*, 5–12.

<sup>118</sup> Uo., 8–9.

<sup>119</sup> Fónagy egyértelműen Jennings 1920-as német kiadását forgatta, innen idézi Gualdi történetét és a staffordshire-i sírét is, lásd Fónagy, *Mágia*, 81–5, 473.

*Croix* (1910) című munkáját is. Le Loup röviden felmondja Jennings staffordshire-i meséjét és a velencei alkimista kalandor, Federico Gualdi (c. 1650–?) történetét is, amelyik nagy valószínűséggel amúgy Szerb utolsó regényének, a *VIII. Olivének* lehetett egyik ihletforrása, vagy közvetlenül Jennings, vagy Sédír, illetve legvalószínűbben mindkettejük nyomán.<sup>120</sup>

Persze, ismerhette a történet egy verzióját Szathmárytól is, aki a Jennings-verziót Johann Christop Lenz már említett, 1783-as szabadkőműves pamfletjével olvasta össze. Szathmáry a *Fama* rövid ismertetése után így ír:

De a mondának más változata is van. A változat Angliában keletkezett. Rosenkreutz megunva az utazásokat, London mellett Staffordshire-ben egy barlangba vonult, ahol elzárkózva a világtól, könyvet írt. Csak atyja testvérének fia van mellette, az ügyes rajzoló. Ezzel megfogadtatja, hogy halála után a barlangot lezárja, miután a tanítványok nevét egy kőre rávéste. Minden akarata szerint történt. A barlang előtt nagy fa állott. Igen idős fa. Egy községi parasztnak régen szemet szűrt a fa, elhatározta, hogy kivágja. Ez 120 évvel az apostol halála után történt. Alig fog hozzá, belezuhan a barlangba. A torlaszokat egymásután elszedi, mert azt hiszi, nagy kincsre talált. Amint így tovább halad, földalatti világosságot lát. A fény után indulva, egy helyiségbe jut, ahol egy aggastyán ül könyv előtt, s felette egy örökké égő lámpa. A paraszt az aggastyán felé lép. Az agg az első lépésnél felemelkedik, s pálcát vesz kezébe, a másodiknál felemeli, a harmadiknál pedig belecsap a lámpába úgy, hogy az kialszik. A paraszt ordítására társak sietnek elő, s fáklya-fénynél átvizsgálják a barlangot. Ott csak sírt találnak és sok iratot. Így fedezték volna fel Ch. Rosenkreutz sírját.<sup>121</sup>

Szerb lévén intellektuális mindenevő, aki a *Minervában* megjelent Eckhardt-tanulmányt minden kétség nélkül ismerte, kizárt, hogy Szathmáry ne járt volna a kezében, amikor a *Pendragon*hoz, illetve az azt promótáló rádióelőadásához gyűjtött anyagot. Ám minden bizonnyal mégis Jennings volt a közvetlen forrás, illetve nagy valószínűséggel Sédirt is ismerte, mint majd látni fogjuk.

A túlnyomó részt *A rózsakeresztesek* című rádióelőadáshoz készült kiadatlan jegyzetek között találunk egy rövid feljegyzést Jenningsről, s ez perdöntő a kérdésben: „[a]z ír kerek tornyok, / a walesi h[erce]g három tolla / meg az egyiptomiak is, / sőt a preadamita szultánok / Jennings.”<sup>122</sup> Ez a jegyzet, s így Jennings jelöletlen forrása lett amúgy az előadás egy rövid bekezdésének:

<sup>120</sup> Paul Sédír [Yvon Le Loup], *Histoire des Rose-Croix* (Párizs: Collection des hermétistes, 1910), 94–7. Jennings, *Rosicrucians*, 28–31. Penman, „Singular Adventure in Staffordshire,” 70–1.

<sup>121</sup> Szathmáry, *Magyar alkémisták*, 82–4.

<sup>122</sup> PIM V.5462/230/3, fol. 25v. Jennings, *Rosicrucians*, 137–41.

Csak Amerikában vannak még rózsakeresztesek, és működésükről nemrég egy vastag könyvben tettek tanúságot, melyben az ír kerekturnyoktól a walesi herceg három tolláig mindent megmagyaráznak rózsakeresztes alapon, és kiderül hogy az első rózsakeresztesek nem is az egyiptomiak voltak, hanem a preadamita szultánok, akik az első emberpár előtt uralkodtak a földön.<sup>123</sup>

Kétség nem férhet tehát ahhoz, hogy Szerb forgatta Jennings elegy-belegy könyvét a rózsakeresztesek eredetéről. Van azonban néhány mikrofilológiai megfigyelésünk, melyek arra utalhatnak, hogy Szerb bizony Sédirt is ismerte. A *Pendragon* azon részében, ahol Szerb zseniális Lenglet du Fresnoy-paródiáját olvassuk, tehát a fiktív memoárban Lord Bonaventura Pendragon és du Fresnoy fedezik fel a sírt Pendragonban. Amint a mélybe vezető csigalépcsőn leérnek egy hatalmas terembe, a rémült du Fresnoy távoli, morajló hangra lesz figyelmes. Mind a két mozzanat Jennings, illetve Sédír verziójára vall, Szathmárynál se csigalépcső, se morajlás. E két apró mozzanat beillesztése a narratívába Szerbnél nem csupán megidézi a két forrás puszta narratív elemeit, de akár el is árulhatja a két mozzanat közvetlen forrását is. Lássuk egymás mellett Szerb, Jennings és Sédír szöveghelyeit!

| Szerb,<br><i>Pendragon</i> , 233.                                                     | Jennings,<br><i>The Rosicrucians</i> , 6.                                                                                                   | Sédír, <i>Histoire des Rose-Croix</i> , 96.                                                                                                                                                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| A Milord egy titokzatos mozdulatára megnyílt előttünk egy sötétben ásító csigalépcső. | He saw a large, deep, hollow place, buried in darkness [...] a stone staircase, seemingly of extraordinary depth, for he saw nothing below. | [Il] découvrit une large excavation dans laquelle s'enfonçait un escalier de pierre. Il en descendit les degrés, après quelques hésitations, et se trouva bientôt plonge dans des ténèbres profondes. |

Persze, ez az egybeesés a „sötétben ásító csigalépcső”, a „mérhetetlen mélységű kőcsigalépcső [*a stone staircase, seemingly of extraordinary depth*]” és az „kőlépcső [...] mély sötétség [*escalier de pierre [...] ténèbres profondes*]” között puszta költői véletlennek is nevezhető, ám a du Fresnoy hallotta hanggal kapcsolatban már nehezebb érvényesíteni a szkepszis e formáját:

<sup>123</sup> Szerb Antal, „A rózsakeresztesek,” in *A varázsló eltörti pálcáját*, 2. bőv. kiad. (Budapest: Magvető, 1961), 32.

| Szerb, <i>Pendragon</i> , 234.                                                                                                                                          | Jennings, <i>The Rosicrucians</i> , 9.                                                                                                                                                                                                                                  | Sédir, <i>Les Rose Croix</i> , 97.                                        |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|
| Egy óriási terembe értünk, melynek véghetetlen távolba vesző sarkaiból a tenger tompa zúgását véltem hallani vagy valami más zúgást, mely a tengeréhez volt hasonlatos. | There was total silence now. Only a long, low roll of thunder, or a noise similar to thunder, seemed to begin from a distance, and then to move with snatches, as if making turns, and it then rumbled sullenly to sleep, as if through unknown, inaccessible passages. | De sourds roulements semblaient passer dans de lointains corridors [...]. |

A Szerb-féle tenger „tompá zúgása” ugyan felidézheti a „villáméhoz hasonló zaj [*a noise similar to thunder*]” Jenningsnél olvasható fordulatát, viszont szinte szó szerint passzol Sédir „tompá zajával [*sourds roulements*].”

\*

Betekinthettünk hát Szerb műhelyébe, s nem meglepő módon egy valódi *poeta doctus* elképesztő műveltségére vall mindaz, amit láttunk. Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, ha ennyire tájékozott volt a *Pendragon* szellemi hátteréről, akkor a regény mellett vajon miért elégedett meg csupán egy rádióelőadással, már, ami a tudományos feldolgozást illeti? Vajon Szerb a regényt találta a legjobb formának arra, hogy a kérdésben érvényesen tudjon megszólalni? Mai szóval a klasszikus, filológiai kutatással szemben a művészeti kutatás eszközei és eredményei vonzották jobban? Netán nem akart olyan hibát elkövetni, mint később Umberto Eco, aki a *Foucault-ingában* túlságosan tudományosnak és így bizony időnként fárasztónak, *A tökéletes nyelv keresésében* viszont olykor túlságosan költőinek, vagyis tudományos értelemben megbízhatatlannak bizonyult.<sup>124</sup> Momentán e kérdésekre nem tudjuk a választ, de izgalmas ebből a szempontból, amit a *Pendragon*-ban Bátky a „kartársak irigységéről”, vagyis a „tudós egyetlen földi jutalmáról” mond: nem „vallottam be [...], hogy előreláthatólag nem fogok feldolgozni semmit. Hogy nekem az a természetem, hogy szorgalmasan összegyűjtöm az anyagot, és mikor minden együtt van, gondosan bezárom az íróasztalomba, s elkezdek mással foglalkozni.”<sup>125</sup> Bátky az Earl-nek is elárulja, hogy iszonyodik a tudományos „feldolgozástól”, s ezt az Earl szimpátiával

<sup>124</sup> Umberto Eco, *A tökéletes nyelv keresése*, ford. Kelemen János (Budapest: Atlantisz, 1993).

<sup>125</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 12–3.

fogadja, feltehetően ez az oka annak is, hogy Bátkyt meghívja kastélyába: az „Earl tudta, hogy tanulmányaimnak semmiféle [tudományos] mű nem lesz az eredménye.”<sup>126</sup>

Míg a fenti kérdéseket tehát nehéz megválaszolni nagy bizonyossággal, addig viszont két összefüggést érdemes végül még közelebbről megtekintenünk. Mennyire kell komolyan vennünk Szerb Antal komoly játékát, a Michael Maieri *lusus serius*?<sup>127</sup> Mikor is játszódik a regény valójában, s van-e ennek bármilyen jelentősége?

### „NEM NAGY ÜGY”? RÓZSAKERESZTESEK ÉS SZABADKÖMŰVESEK

Havasréti az 1941-es *A világirodalom történetével* kapcsolatban Szerb „irodalmi szélhámosságáról” beszél, azt hiszem, a rózsakeresztességgel és a szabadkőművességgel kapcsolatban ugyancsak joggal emlegethetnők valamilyen intellektuális imposztorkodást, „szellemi kalandkeresést”, amelyik ironikusan lebegteti, vajon milyen fajsúlyú eszmetörténeti kérdésekkel is állunk szemben – úgy véljük, Szerbnek a téma regényes feldolgozása is segített e tudatos ambivalencia fenntartásában.<sup>128</sup> Szerzőnk ugyanakkor, ezt eddig is jól láttuk, a témában kifejezetten illetékes volt. Bátky csakúgy, mint a British-ben, a Llanvgani kastély könyvtárában is impresszív forrásanyagot lapoz át, mígnem aztán a fiktív Book T.-ig jut majd az Earllel: „[k]ülönös érzéssel forgattam Simon Studion Naomachiáját, Paracelsus, Weigel, Johann Valentin Andreae eredeti kiadásait.”<sup>129</sup> Igaz, később Andreae mellett a többiek nemigen kerülnek elő a regényben saját jogon, ám Szerb kiadatlan jegyzeteiben a rózsakeresztesség történetében kulcsszerepet játszó, meglehetősen obskúrus szerzőkről itt-ott izgalmas megjegyzéseket olvasni: „Valentin Weigel állítólag / azt tanította, hogy Jézus / testbe és vérbe öltözve jött / le az égből.”<sup>130</sup> Andreae-ről Szerb sokat jegyzetel, így ír egy helyütt például nagy tájékozottsággal róla s egyetemes reformer kortársairól, a pánszofista Jan Amos Comeniusról és John Duryról: „Societas Christiana, egy / akadémia terve. / (J. V. Andreae.) / ez bizonyos fokig meg is valósult. / Ludibria. / [...] Co-

<sup>126</sup> Uo., 13. Aztán mint láttuk, a sírbolt felfedezésekor Bátky mégis eljátszik a világhírré, a mű végén pedig Amerikába megy előadni „Lenglet du Fresnoy-ról és a XVIII. századi szabadkőművesekről.” Uo., 323.

<sup>127</sup> Fludd barátjának a neve is feltűnik Szerb kiadatlan jegyzeteiben, a regényben azonban végül nem: „Michael Maier / II. Rudolf háziorvosa” PIM V.5462/230/3, fol. 24v. Maierről lásd Hereward Tilton, *The Quest for the Phoenix: Spiritual Alchemy and Rosicrucianism in the Work of Count Michael Maier (1569–1622)* (Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2003).

<sup>128</sup> Havasréti, *Szerb Antal*, 116.

<sup>129</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 102.

<sup>130</sup> PIM V.5462/230/4, fol. 9r. Egyelőre nem sikerült beazonosítani a forrást.

menius. / Dury, a tökéletes / társaság. / Andreae utópiát is írt. / Christianopolisról.”<sup>131</sup> Majd egy lappal később a magyar eszmetörténet szempontjából is különös megjegyzést találunk Johann Permeierről és köréről: „Societas regalis Jesu / Christi (Permeier) Ausztria / ide belép Franckenberg.”<sup>132</sup> Mintha bizony Keserű Bálint, és nyomában Viskolcz Noémi Permeier és Abraham von Franckenberg közép-európai rózsakeresztes ügyködésével kapcsolatos, évtizedekkel későbbi kutatói programjának nukleuszát látnánk ebben a tömör jegyzetben!<sup>133</sup>

A fenti feljegyzések többsége *A rózsakeresztesek a Pendragonnal* párhuzamosan, vagy még inkább utólag, egyenesen a regényt promotálendő azon esszéjéhez készültek, amelyik 1934-ben hangzott el a rádióban, majd a *Varázsló* második kiadásában, 1961-ben jelent meg először nyomtatásban dátum nélkül, s azóta a három újabb kiadásban (1969, 1978 és 2002), illetve legutóbb a rádióelőadások kötetében, rossz, 1937-es datálással látott napvilágot.<sup>134</sup> *A rózsakeresztesek* gépiratának címlapjára ceruzával ráírták, hogy „Másolat”, illetve, hogy szerzője „Szerb Antal”, piros ceruzával pedig a következő dátumot: „XI. 10. du. 17 óra.” Viszont sehol sem szerepel rajta adat arra, hogy ez nem 1934-re, hanem 1937-re vonatkozna, ahogy a legutóbbi kiadója gondolta.<sup>135</sup> Az 1937-es rossz datáláskor a levéltári számozás zavarhatta meg az új kiadót, Kovács Attila Zoltánt. Hiszen a 13-as tétel (*Tul az Operencian*) 1938. december 13-án érkezett be a Magyar Rádióba, a 11-es (*A romantika*) pedig 1937. április 5-én. Ám a rádióelőadások dossziéjában a pecsételések nem mindig követi a dátumozást. Valójában *A rózsakeresztesek* gépiratán nincs is évszám! Viszont a *Rádióélet* szerint 1934. november 10-én, szombaton hangzott el az esszé a Budapest I-es adón: „17: »A rózsakeresztesek«. Szerb Antal dr. előadása.”<sup>136</sup> Pippidinek írt, 1934. novem

<sup>131</sup> PIM V.5462/230/3, fol. 25r. Ebből a jegyzetből kiderül, hogy Szerb tudta, Andreae a rózsakereszteséget „tréfának (ludibria)” szánta. Johann Valentin Andreae, *Reipublicae Christianopolitanae descriptio* (Strassburg: Lazarus Zetzner, 1619). A jegyzet forrását egyelőre még nem tudtuk beazonosítani.

<sup>132</sup> PIM V.5462/230/3, fol. 26r. A jegyzet forrását egyelőre még nem tudtuk beazonosítani.

<sup>133</sup> Keserű Bálint, „A rózsakeresztesek nyomában: Johann Permeier tevékenysége és tervei a Kárpát-medencében,” *Ráció és rajongás: Eszmeforgalom Nyugat-Európától Erdélyig (1580–1730)* (Budapest: Balassi, 2019), 90–104. Viskolcz Noémi, *Reformációs könyvek: Tervek az evangélikus egyház megújítására* (Budapest: Universitas, 2006).

<sup>134</sup> A rádióelőadás gépelt oldalai, illetve gépiratmásolata mellett a PIM-ben az előadáshoz készült jegyzetek is megvannak: PIM V.5462/230/3. Itt még Szerb egy kis firkája is látható egy várról, talán épp a Pendragonokról, fol. 34r.

<sup>135</sup> PIM V. 5462/208/12. Szerb Antal, „A rózsakeresztesek,” in *Nagy emberek gyermekcipőben: Rádióelőadások* (Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2017), 75–90. A téves datálás: „Érkezett: 1937. XI. 10. du. 17 óra.” Uo., 75.

<sup>136</sup> *Rádióélet*, 1934. november 12. 45. hét (1934. november 12.–1934. november 19.), 35. 17:35-től amúgy szalonzenét közvetítettek az Auguszt cukrászdából, Balázs Béla zenekara játszott. Nagy Csaba, s nyomában Havasréti pontatlanul idézi ezt a forrást, hiszen november 1-re datálják a *Rádióélet* vonatkozó számának meg-

ber 2-ai levelében jelzi, hogy „jövő szombaton”, tehát november 10-én kezd majd „előadásokat tartani” a rádióban, vagyis Németh László felkérésére Szerb először éppen a rózsakeresztességről adott elő!<sup>137</sup> S. Hajós Alice már idézett interjújából kiderül, hogy a *Pendragon* 1934. novemberében jelent meg, tehát a rádióelőadás mindenképpen a regény promóciójaként hangozhatott el az éterben.<sup>138</sup> Az sem kérdéses, hogy a *Varázsló* második, bővített kiadásában minden bizonnyal a rádióelőadás szövegét közölték, erre utal a kiadó utószava is „[t]ovábbfolytattuk tehát az első kiadás gondozójának munkáját, átnéztük az író hagyatékát, a hírlapokat, folyóiratokat, melyekkel kapcsolatban állott, s újraolvastuk rádióelőadásait, töredékeit és vázlatait.”<sup>139</sup> A rádióelőadás – valószínűleg adásidő hiányában Szerbtől – kihúzott, s így a kiadásokba eddig be nem került záróbekezdése kifejezetten érdekes abból a szempontból, Szerb miként is tekintett a rózsakeresztességre a *Pendragon* megjelenésekor, mintha bizony az Earlt magát hallanánk:

Különösen nem szabad nevetnünk [a rózsakereszteseken] napjainkban, amikor az exakt módszerekkel dolgozó természettudományok és orvostudomány sokfelé elérkeztek addig a határig, ahonnan nincs tovább az exakt módszerekkel – és a tudósok megbor-zongva kérdezik egymástól: hátha ezek a sokszor kinevetett, babonás régiek mégis tud-tak valamit, ami tovább vezet és amit mi nem tudunk?<sup>140</sup>

A *Pendragon*ból kiderül, hogy Szerb a szabadkőművességet a rózsakeresztesség szellemi utódjaként szemlélte. Mikor Cynthia arra kéri Bátkyt, hogy meséljen a rózsakeresztesekről, a regény így fogalmaz: „[a]bban minden forrás egyetért, hogy egy titkos társaság, a szabadkőművesek előfutárai nevezték így magukat Németországban, a XVII. században. De nekik még nem voltak emberbaráti és felvilágosodott célkitűzéseik, mint a szabadkőműveseknek.”<sup>141</sup> Párizsból arról ír Pippidinek, 1932. július 23-án, hogy a délelőtti jeit „könyvtárukban” tölti, és rengeteg könyvet olvas a „szabadkőművesekről, Cagliostroóról és Saint-Germainről, az utóbbiaknak valamilyen szerepük lesz egy nagy reálpolitikus regényben.

---

jelenését. Havasréti, *Szerb Antal*, 249. Nagy Csaba, *Szerb Antal bibliográfia* (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2001), 58. Itt az előadás datálása azonban pontos: „[Elhangzott: 1934. nov. 10. 17 órakor.]”

<sup>137</sup> *Szerb Antal válogatott levelei*, 85. Havasréti, *Szerb Antal*, 99.

<sup>138</sup> „Azt hallottam, hogy a napokban is megjelenik tanár úrnak egy regénye, igaz-e?” S. Hajós, „Irodalomtörténész,” 355.

<sup>139</sup> Szerb, *A varázsló*, 557.

<sup>140</sup> PIM V. 5462/208/12, fol. 9r. Az utolsó két oldal nem stencilmásolat, hanem eredeti gépirat! Havasréti is idézte már korábban e bekezdést: *Szerb Antal*, 257.

<sup>141</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 104.

Egyébként nem nagy ügy (nem a regény, hanem a szabadkőművesség.)<sup>142</sup> Délután meg ugye írja a *Pendragont*, amiben Saint-Germain is feltűnik amúgy Lenglet du Fresnoy fiktív memoárjában, ugyanakkor persze a délelőtti olvasmányok nem pusztán a délutáni munka forrásául szolgáltak, hanem majd az 1943-as „nagy reálpolitikai regényhez”, *A királyné nyakláncához*, annak is a szabadkőművességről szóló esszéészletéhez, amelyik így kezdődik:

Amikor a következőkben a szabadkőművességről hallasz, kedves olvasó, kapcsold ki a tudatodból mindazt, amit erről a rejtelmes intézményről tudsz vagy tudni vélsz. Ne gondoldj a liberális-demokratikus hatalmakkal való összefüggésére, se arra, hogy vajjon ők okozták-e a mult, a jelenlegi és a legközelebbi háborút.<sup>143</sup>

Szerb itt egyértelműen a Horthy-korszak antimaszonikus légkörére reflektál, s mindenfajta szélsőséges összeesküvésmélettől próbálja meg eloldani az eszmetörténeti témát. Lehet, hogy általában ironikus a kérdésben, ám ez a felütés végül is kifejezetten komoly tartalmú. Ahogy a *Nyaklánc* szabadkőművességre mint „férfiházra” vonatkozó játékos antropológiai megfigyeléseit is komolyabb kontextusba helyezi Szerb egy korabeli „hisztórioszociográfiai” jegyzete: „[a]ntik misztériumok és szabadkőművesség. Kettőnek azonos lehet a szociológiája. A Mithras-vallás is próba, felavatás, fokok, beavatás a titokba (ami fogalmilag esetleg irreleváns), az antik misztériumok résztvevői is úgy tudták, hogy általa jobbak lettek.”<sup>144</sup> Ismeretes, hogy Szerb *Magyar irodalomtörténetét* az antiszemita szélsőjobb oldal megtámadta, többek között állítólagos szabadkőműves attitűdje miatt is.<sup>145</sup> Kétségtelen tény, hogy a következő passzus nagyon is frájmauer szemléletű, s a szabadkőműveségnek a modern maszonológia fényében is pontosnak mondható megközelítését adja:

Tagjaik teljes titoktartás és misztikus szertartások szuggesztiója alatt szövetkeztek, hogy segítsenek egymásnak a Nagy Műben, a Királyi Művészetben, az Emberiség Templomának az építésében. Évszázadok felgyűlt és leghatásosabb szimbolikájával, az aranycsinálók, a misztikusok, a lovagrendek formanyelvével igyekeztek kifejezni és a szimbólumok által a lélekben hatásossá tenni a humanitás, a vallási türelem, az autonóm ember esz-

<sup>142</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 71.

<sup>143</sup> Szerb Antal, *A királyné nyaklánc: Igaz történet* (Budapest: Bibliotheca, 1943), 57. A szabadkőművesekről: 57–63.

<sup>144</sup> Szerb Antal, *Naplójegyzetek (1914–1943)* (Budapest: Magvető, 2001), 283.

<sup>145</sup> Poszler, *Szerb Antal*, 7.

mevilágát. Hogy az autonóm ember csakugyan diadalra jutott idővel, abban a szabad-kőművesség világszervezetének igen nagy szerepe van.<sup>146</sup>

## HÉTKÖZNAPOK ÉS KELTÁK

Szerb saját bevallása szerint „összetákolt”, erősen eklektikus világnézetében bizony „sok pszichoanalízis [is volt] a pincében”, legalábbis a Szentkuthynak, 1930. április 29-én, Londonból írt levele szerint.<sup>147</sup> A *Pendragon* is szép példa erre, még akkor is, ha Szerb mentális vitalizmusával összhangban az irodalom és az élettapasztalatok világát persze markánsan megkülönböztette, ahogy ez 1930. június 18-án kelt, megint csak Szentkuthynak címzett leveléből mindennél plasztikusabban kiderül:

[N]emcsak hogy nem lehet jó író az, aki azt írja meg, amit személyesen élt át, hanem életének a vitális értékét is rettenetesen lecsökkenti az írói cezúra az eksztatikus pillanatokban. Az ember basszék és grejfoljon [tk. tapizzon] és szeresse a jó vacsorákat és a sört főképp és az okos embereket – és azután mindettől egészen függetlenül zárkózzék be a könyvtárba vagy a dolgozósobájába, és olvasson és írjon. A kettő külön számlára megy.<sup>148</sup>

Thomas Mann *Tonio Kröger*e a fő hivatkozási alap erre a meglehetősen ízes alkotáslélektani megfigyelésre, ám éppen Bátky figurája mutatja, hogy csipetnyi sóval kell ezt a kijelentést kezelni, mert a lehetetlen, a fiktív, a valószínű mélystruktúrájában mégis csak ott van a lehetséges, a megtörtént, a való, a walesi csodákban mégis csak megbújnak a londoni hétköznapiak. Éppen ez a regényesítés lényege ebben az esetben is. Szerb első sorban nem azt írja meg, ami megtörtént, hanem ami megtörténhetett volna, aminek meg kellett volna történnie, vagy akár azt is, aminek nem kellett megtörténnie vele Nagy-Britanniában, mindezt azonban olyan keretben, amelyik óhatatlanul is kapcsolatban áll londoni, és későbbi élményeivel is. A *Pendragon* 1933-ban játszódik, ez meg is látszik rajta, s nem csupán az olyan találó – a rádióelőadás fentebb idézet utolsó passzusára rímelő – megállapításokban, minthogy az Earlnek „Fludd 1933-ban többet mond, mint Einstein.”<sup>149</sup> Jogos észrevétel Christina Les-től, hogy a *Pendragon*ban a walesi táj a kelta erdővel szimbolikus, mentális vidék, az idegen, a misztikum, az ezoterikus, sőt az irracionális vidéke.<sup>150</sup>

<sup>146</sup> Szerb Antal, *Magyar irodalomtörténet* (1934; Budapest: Magvető, 2019), 199. Lásd még Szerb Antal, „Dr. Jancsó Elemér: A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században,” *Nyugat* 30, 4. sz. (1937): 308.

<sup>147</sup> Szerb Antal *válogatott levelei*, 57.

<sup>148</sup> Uo., 60.

<sup>149</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 13.

<sup>150</sup> Les, *Space Beyond Place*, 60–92.

„Túlságosan kelta vagyok. Azt mondják, a kelta örökre lázad a tények zsarnoksága ellen” – Cynthia így vélekedik a rózsakeresztesekről beszélgetve Bátkyval.<sup>151</sup> A második tagmondat [*always ready to react against the despotism of fact*] Mathew Arnoldtól való, mint azt Sarbu Aladár kimutatta.<sup>152</sup> Mások mellett az *Utas és holdvilág*ban is szerephez jut ez a gondolat Ulpiusék keltának nyilvánításakor:

Később egy híres angol esszében olvastam, hogy a kelták alapvonása a lázadás a tények zsarnoksága ellen. Hát a két Ulpius ebből a szempontból kelta volt. Mellesleg megjegyezve, Tamás is, meg én is őrvölgünk a keltákért, a Grál-mondáért és Parsivalért. Valószínűleg azért éreztem magam oly jól köztük, mert ilyen kelták voltak. Közöttük megtaláltam önmagam. Rájöttem, hogy miért éreztem magam a szülői házban mindig szégyellni való idegennek. Mert ott a tények uralkodtak.<sup>153</sup>

Mint korábban láttuk, miután megértően nyilatkozik arról, Bátkyt miért fogja meg a rózsakeresztes sír legendája, Cynthia úgy fogalmaz, hogy az egésznek „olyan walesi íze van”, később pedig így: „[u]gye mondtam, hogy olyan walesi hangulata van Rózsakereszt sírjánaka mondában.”<sup>154</sup> A keltaság azonban poétikai értelemben különösen a regény nagyjelenetében válik fontossá, a „lázalomban”, illetve a „vízióban”, vagyis a sátánidézéskor.<sup>155</sup> Bátky, amikor az Earl nyomába ered, és tősgyökeres „városlakóként”, a „szellemtudományok kizárólagos híveként” gyorsan elvesz a rengetegben, hiszen két fát sem tud egymástól megkülönböztetni; így tépelődik félelmében: a „kelta erdőben voltam, ahol minden valószínűtlenség valószínűvé válik.”<sup>156</sup> Ahogy Mario Vargas Llosa mondja, a regény „lázaadás” a valóság ellen, Albert Camus szerint ez a kritika pedig egyenesen „forradalmi” természetű, amint egyébként Szerb Antal *Hétköznapiak és csodák*ban kifejtett regényelméletétől sem idegen a modern, „amerikanizálódott” civilizáció elleni „szabadságharc”, illetve a hétköznapi világ elleni csodás „lázaadás” koncepciója.<sup>157</sup> Mellesleg Szerb elsőlátásra könynyednek ható kritikai analízise szerint az ember azért olvas regényeket, „hogy erotikus ta-

<sup>151</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 109.

<sup>152</sup> Sarbu Aladár, „Szerb Antal, W. B. Yeats, Walter Pater és *A Pendragon legenda*,” *Philológiai Közöny* 64, 2. sz. (2018): 71–2.

<sup>153</sup> Szerb Antal, *Utas és holdvilág* (1937; Budapest: Helikon, 2019), 32–33. Idézi Sarbu, „Szerb Antal, W. B. Yeats,” 72.

<sup>154</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 144.

<sup>155</sup> Uo., 312.

<sup>156</sup> Uo., 294, 297, vö. 235–36.

<sup>157</sup> Erről részletesen, szakirodalommal lásd Szentpéteri Márton, „Hétköznapiak és csodák? Az olvasás esélyei a 21. században,” in Berszán István, szerk. *A reformáció aktualitásai* (Kolozsvár: Egyetemi Műhely / Bolyai Társaság, 2018), 149–66.

pasztalatainak hiányát pótolja, és megborzongjon a váratlan és erőszakos halál képein, miközben megnyugodva simogatja meg a karosszékét, hogy még mindig él – és ily mód részesedjék abban, ami életéből legjobban hiányzik, a csodában.”<sup>158</sup> A messze nem topográfiai értelemben vett kelta erdőben tehát nem egyszerűen egy hátborzongató rémtörténet tanúi vagyunk, hanem itt egyúttal az irracionális, az ezoterikus, a hermetikus, a „rózsakeresztes gondolkodási stílus” (Frances Yates), végső soron pedig a keltaság áll össze a kirobbanó alkotói szabadság gyűlegegyévé Szerbnél. A hétköznapi világ csodás regényesítése jut el itt a csúcspontjára.<sup>159</sup>

### 1933

Ugyanakkor a regény csúcspontja rámutathat az irracionális egy másik, a pszichoanalitikus terápia nyelvi dimenzióján túlmutató olvasatára is, arra a sötét, formátlan borzalomra, amiről nem is lehet beszélni, mert annyira iszonyatos: „[n]em szólhatok. Vannak dolgok, amik igazak valahol itt bent, és őrütséggé válnak kimondva. Nem szabad magyarázni [...] Egyszerre két világban élünk, és mindennek két értelme van: az egyiket mindenki megérti, de a másik túl van a szavakon, és rettenetes.”<sup>160</sup> A Havasréti szerint „természetes”, „energiikus”, valamint „praktikus”, ám Szerbtől ezekben a minőségeiben is „túljellemzett” német Lene Kretsch „metafizikai halandzsázásnak” minősíti mindezt, de persze nincs igaza.<sup>161</sup> Lenétől ugyan nyilván távol áll a nemzeti szocializmus, ellentmondásos alakja néha azonban mégis megtestesíti a korabeli német birodalmi nőideál karikaturisztikus vitalizmusát. „Beszéljen már, mert lelövöm” – fordul Osborne-hoz, mint egy katonatiszt, mielőtt Bátky kimondaná, hogy semmit se tud mondani arról, mi történt vele a Moel Sych hegyének tetején.<sup>162</sup> Hogy az 1933-ban játszódó regény „másik világa” arra a szavakkal le nem írható

<sup>158</sup> Uo., 161.

<sup>159</sup> Talán nem hat ízléstelennek, ha megjegyezzük, hogy Eileen és Bátky önkívületben megismételt eksztatikus szexjelenete, urambocsá’ a pár csúcsra jutása jól ellenpontozza a démoni gyilkosságot, a regény klimaxát: „[t]alán kárpótolni akartam magam minden percért, amit nem a testemnek szántam. Tudom, hogy kiáltoztam és hörgöttem, én, aki olyan csendesen szoktam szeretni, mint a lepkék. Nem is én voltam már, csak az életnek egy kiszakadt árama, megszűnté előtt, személytelenül.” Szerb, *Pendragon-legenda*, 310.

<sup>160</sup> Uo., 316.

<sup>161</sup> Havasréti, *Szerb Antal*, 261–62.

<sup>162</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 315. Lene egyik jellemzése szerint nem eszik, hanem „táplálkozik”, lázas izgalommal fűti óriási testét, az „állandóan fejlődésben lévő és vitalitástól izzó masinát”, mintha csak az erőttől duzzadó és hataloméhes Harmadik Birodalomról olvasnánk mindezt. Uo., 269. Másutt persze Lene néha bizony nyers közvetlensége természetesen egészen más megvilágításba kerül: Lene „[n]agyon modern. [...] Tárgyilagos. Neue Sachlichkeit. Bauhaus: Nacktkultur [vagyis Freikörperkultur, annyi mint nu-

borzalomra is utal, amibe a januárban kinevezett német kancellár, Adolf Hitler a *Mein Kampf*-ban megírt démoni tervével, a maga náci feketemágiájával és sátáni ceremóniáival fanatizált hívei egyre növekvő táborát, majd pedig az egész világot belerángatta, pár apró részlet utalhat a regényben. Ám ezek egészen más megvilágításba helyezik *A Pendragon-legendát*, s olyan művekkel hozzák kapcsolatba, ha áttételesen is, mint Alfred Döblin *Berlin Alexanderplatz* (1929), Erich Kästner *Fabianja* (1931), Christopher Isherwood *Isten veled, Berlinje* (1939), melyből a híres *Cabaret*-című musical és film készült később, illetve Bergman *Kígyótojás*-című filmje (1977), hogy csak néhányat említsünk a legfontosabbak közül.<sup>163</sup> Az egyre nyomasztóbb korszakra utal például az a hely, ahol az amúgy robosztus Lene-t tízen lefogják, majd a pincébe dobják, s annyi ideje sincs, hogy annyit mondjon, „Heil Hitler!”<sup>164</sup> A náciizmus szörnyetegét kifaragó egyszerű tréfának tűnik a dolog első látásra, de egy 1932. november 6-a előttről való kiadatlan kéziratredékben ezen a helyen még nem az aktuálpolitikai vonatkozású fordulat szerepelt, hanem a „pszichoanalízis” szó.<sup>165</sup> Ez a változat máskülönben, lévén pince, ahová Lene-t is bedobták, remekül rímelt azzal a Szerb szellemi topológiáját megragadó költői képpel, amellyel Szentkuthynak korábban mutatta be világképét, s ahol világnézetének pincéjében bizony sok-sok pszichoanalízis is előfordult, ugyanakkor nem lehet véletlen a szavak kicserélése.<sup>166</sup>

Végül idézzük fel újra Bátty alteregóját, Benjamin Avravanelt. Emlékszünk még, hogy Szerb az őt meggyilkoló nemeseket felmentő bíróságot a 17. században anakronisztikus antiszemita jelzővel illette, nem véletlenül. Doktor Báttyt végül ugyan nem ölik meg a regényben, mint a 17. századi Avravanelt, vagy McGregort, akivel az Earl együtt kísérletezett korábban, s akivel Maloney, Morvin és a Tiszteletes is következetesen kapcsolatba hozzák Báttyt. Ám Dr. Szerb Antalt, az egykor Londonban kutató Anthony Szerb Ph.D.-t, az igazi bölcsészdoktor Báttyt, és az igazi Benjamin Avravanelt, kabbalista orvost viszont bő egy évtizeddel később nyilas keretlegények gyilkolták meg. Noha Szerb nyilván nem láthatott a jövőbe, ám balsejtelmek már egész bizonyosan áthatották mindennapjait akkor, amikor a magyar irodalom egyik legizgalmasabb és legtalányosabb regényét, *A Pendragon-legendát* megírta.

---

dizmus]. Sofőrtípus”, a szerelem számára nem „romantikus”, hanem „pszichofizikai tény.” Uo., 238.

<sup>163</sup> Alfred Döblin, *Berlin Alexanderplatz*, ford. Soltész Gáspár (Budapest: Magvető, 1976); Erich Kästner, *Fabian. Egy moralista regénye*, ford. Braun Soma (Budapest: Nova, 1932); Christopher Isherwood, *Isten veled, Berlin*, ford. Réz Ádám (Budapest, Európa, 1972).

<sup>164</sup> Szerb, *Pendragon-legendája*, 238.

<sup>165</sup> PIM V. 5462/108, fol. 23v. A *Lassitude* című vers keltezése 1932. november 6., így az oldalakkal korábban papírra vetett „pszichoanalízises” verzió biztosan 1932-ből való. PIM V. 5462/108, fols. 30v.

<sup>166</sup> Szerb freudizmusáról lásd Havasréti, *Szerb Antal*, 503. „Freud az csodarabbi” – írja egy helyütt Szerb, PIM V. 5462/225, fol. 10r.

## MELLÉKLET

Mutatvány a kiadatlan jegyzetekből

1.) PIM V.5462/230/4

fol. 1r:

Robert Fludd / Robertus de Fluctibus / 1574–1637. / J. B. Craven, R. F. 1902.<sup>[167]</sup> / A. E. Waite, *The Real History of the Rosicrucians*, 1887.<sup>[168]</sup> / De Quincey, *The Rosicrucians & Freemasons*.<sup>[169]</sup> / J. Hunt, *Religious Thought in England* pp 240.<sup>[170]</sup>

fols. 2r–4r:

Biblikus nevek Walesben.<sup>[171]</sup> [...] <sup>[172]</sup>

fol. 5r:

Megkérdezni valakit / revolverekre vonatkozólag.<sup>[173]</sup> / Kleinpaul / Die Lebendigen<sup>[174]</sup> / Kiessling, Fr. / Über „Heidnische Opfersteine“<sup>[175]</sup> / 68058<sup>[176]</sup> / Redgrove, H. St. / Bygone beliefs<sup>[177]</sup> / 60015<sup>[178]</sup> / Fischer, W. / Aberglaube aller Zeiten<sup>[179]</sup> / 56806<sup>[180]</sup>

<sup>167</sup> James Brown Craven, *Doctor Robert Fludd (Robertus de Fluctibus), the English Rosicrucian: Life and Writings* (Kirkwall: William Peace and Son, 1902).

<sup>168</sup> Waite, *Real History of the Rosicrucians*.

<sup>169</sup> De Quincey, „Historico-Critical Inquiry,” lásd a 59. jegyzetben, vagy más kiadás.

<sup>170</sup> John Hunt, *Religious Thought in England from the Reformation to the End of Last Century*, 3 vols. (London: Strahan and Co., 1870–1873), 1:240–41.

<sup>171</sup> „A walesi nyelv nagyon csodálatos [...] [m]inden [...] egészen túlvilágian hangzik.” (Szerb, *Pendragon-legenda*, 271.)

<sup>172</sup> Ezt követően felsorolás, illetve némi fonetika: fols. 2r–4r, pl. „bron = breast (of a hill)” fol. 2r, „cwm = a low valley” fol. 3r, „ch = német ch” fol. 4r.

<sup>173</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 60–1.

<sup>174</sup> Rudolf Kleinpaul, *Die Lebendigen und die Toten in Volksglauben, Religion und Sage* (Leipzig: G. J. Göschen, 1898).

<sup>175</sup> Franz Xaver Kiessling, *Über „Heidnische Opfersteine” im Lichte der Volksmeinung und Forschung: Ein Hinweis auf die sittengeschichtliche Bedeutung der Schalensteine* (Bécs: Roland, 1927).

<sup>176</sup> Egyelőre beazonosítatlan leltári szám.

<sup>177</sup> Herbert Stanley Redgrove, *Bygone Beliefs being a Series of Excursions in the Byway of Thought* (London: W. Rider, 1920).

<sup>178</sup> Egyelőre beazonosítatlan leltári szám.

<sup>179</sup> Fischer, *Aberglaube aller Zeiten*. Valószínűleg az ötödik kötetet olvasta Szerb alaposabban: *Der verbrecherische Aberglaube und die Satansmessen im 17. Jahrhundert* (Stuttgart: Strecker und Schröder, 1907); (Fischer, *Aberglaube aller Zeiten*, 5.); lásd pl. „Die »Schwarze Messe« oder »Satansmesse«,” 85–9.

<sup>180</sup> Egyelőre beazonosítatlan leltári szám.

fol. 6r:

Frazer, J. G. / *Psyche's Task*<sup>[181]</sup> / 10298<sup>[182]</sup> / Waterman, Ph. / *The Story of Superstition*<sup>[183]</sup>

fol. 7r:

A két Llywellin becsületes- / sége folytán az emberek a / second sightra<sup>[184]</sup> / gondolnak.

fol. 8r:

Christian Rosenkreutz / meglátogatta Fezt és Damas- / kust és a Rejtett Várost. / *[a Rejtett Várostól nyíl mutat lefelé:]* / Damcar<sup>[185]</sup>

fol. 9r:

Valentin Weigel állítólag / azt tanította, hogy Jézus / testbe és vérbe öltözve jött / le az égből.<sup>[186]</sup>

fol. 10r. [...] <sup>[187]</sup>

fol. 11r:

A Fama Fraternitatis / R[oseae]. C[rucis]. szerint a második / korosztály [?] egyik tagja tovább akarta építeni Chr[istian]. R[oseae]. C[rucis]. / házat. Egy emléktáblát / talált, amit odébb akartak / vinni, de egy nagy ruddal [sic] / a falhoz volt erősítve. / Amikor a falat megbon- / tották, egy ajtóra bukkantak / amire rá volt írva: / Post centum viginti annos patebo.<sup>[188]</sup>

fol. 12r:

Egy titkos terembe nyílt, / melynek hét sarka volt. / Itt megtalálták a szent / könyveket és egy oltárt, / amely alatt feküdt, / teljesen épen, R[osenkreutz]. C[hristian]. teste.

fol. 13r:

Az ősi kéziratok: / The Book M.: / Rota Mundi. / The Book T.: / Proteus / Axiomata / The Book H.:

<sup>181</sup> James Georg Frazer, *Psyche's Task: A Discourse Concerning the Influence of Superstition on the Growth of Institutions* (London: MacMillan and Co., 1909). Vagy más későbbi kiadások.

<sup>182</sup> Egyelőre beazonosítatlan leltári szám.

<sup>183</sup> Philip F. Waterman, *The Story of Superstition* (New York: Alfred A. Knopf, 1929).

<sup>184</sup> A *second sight* az angolban afféle hatodik érzéket jelent, Szerb itt talán arra gondolt, hogy Asaph és az Earl között valamilyen misztikus kapcsolat áll fenn; egymás jelenései.

<sup>185</sup> Rózsakereszt életrajzát a jegyzetben fellelhető szakirodalmi tételeiből, illetve a *Famából* összegzi Szerb.

<sup>186</sup> Az idézet forrását egyelőre nem sikerült azonosítani, jóllehet Weigelről sok helyütt esik szó Szerb olvasmányában.

<sup>187</sup> A regény szempontjából irrelevánsnak tűnik ez a lap, mivel csupán német jogi szakkifejezések magyarázata olvasható rajta, pl. „a szerződő felek = die Parteien”.

<sup>188</sup> A következő lapokon (fols. 11r–13r.) Szerb vagy magából a *Famából*, vagy inkább a jegyzeteiből ismert forrásából írja az összegzést. A regényben lásd Szerb, *Pendragon-legenda*, 106–7, 137–39.

fol. 14r:

A falubeli próféta apoka- / liptikus víziókba [sic] önti / az ezerévesre <sup>[189]</sup> vonatkozó ta- / pasztalatait.<sup>[190]</sup>

fol. 15r:

Llanvygan / Corwen-vasútállomás / Draidion / Llangwn. / Cerwys / Dee folyó / Bala tó / Berwyn hegység. / Moel-sych hegy 828.<sup>[191]</sup>

fol. 16r:

Pishillt [?] kidnappolják. <sup>[192]</sup> / Titkos bejárat Pendra- / gonba, a Vault [*a. m. sírbolt*], az örökké / égő lámpával.<sup>[193]</sup> / (A próféta erről beszélhet)<sup>[194]</sup>

fol. 17r:

1623-ban rosicrucianus / tömegőrület szállta meg Párizst / A vendéglőkben vendégek jelent- / keztek, akik láthatatlanná / váltak, amikor fizetésre került / a sor – vagy ha fizettek, az arany palává (?) [*sic*]/váltzott később. / Éjszaka misterious módon / megjelentek gyanutlan polgárok / ágya mellett. A francia erre a / szokott módon reagált: meg- / verte az idegent.<sup>[195]</sup>

fol. 18r:

Kopp, 1886.<sup>196</sup> / Lippmann 1919.<sup>197</sup> / Schmieder 1927.<sup>198</sup> / [*Pirossal és aláhúзва:*]Strunz<sup>199</sup>

<sup>189</sup> Asaph millenarista ízü neve Szerb jegyzeteiben.

<sup>190</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 81–3.

<sup>191</sup> A regény későbbi helyszínei.

<sup>192</sup> Ez a mozzanat, úgy tűnik, kimaradt a végleges változatból. Nem tudni, kire vonatkozhat.

<sup>193</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 135–41.

<sup>194</sup> Erről azonban a ma ismert változatban nem szól Habakuk.

<sup>195</sup> A toposzt a regényben lásd: Szerb, *Pendragon-legenda*, 109. Forrását egyelőre nem sikerült beazonosítani. Később Szerb hivatkozik majd Gabriel Naudéra, illetve Louis Figuier-re a párizsi fiaszkóval kapcsolatban, ám náluk ezt a leírást nem találtuk.

<sup>196</sup> Hermann Kopp, *Die Alchemie in Älterer und Neuerer Zeit: Ein Beitrag zur Culturgeschichte* (Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1886). Lásd különösen az első részt („Die Alchemie bis zum letzten Viertel des 18. Jahrhunderts”).

<sup>197</sup> Edmund Oscar von Lippmann, *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie [...] Ein Beitrag zur Kulturgeschichte* (Berlin: Springer, 1919).

<sup>198</sup> Karl Christoph Schmieder, *Geschichte der Alchemie* (München-Planegg: Otto Wilhelm Barth-Verlag, 1927). Ez az 1832-es, hallei verzió utánnyomása Franz Strunz kiadásában.

<sup>199</sup> A Schmieder-kötet kiadója, lásd az előző lábjegyzetet.

fol. 19r:

Ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται. / Ἡ φύσις τῇ φύσει νικά. / Ἡ φύσις τῇ φύσει κρατεῖ. / Mondta Osthane, a méd, a leg- / régiebb alchimisták egyike.<sup>[200]</sup>

fol. 20r:

Ad. I. ~~hez~~ [Szerb saját kihúzása] Maloney bejön / a szobába.<sup>[201]</sup> / Az éjféli lovas.<sup>[202]</sup> [hosszú vízszintes elválasztóvonal] / Interlude: / A Mrs. Roscoeval való talál- / kozásba végzet-[...]t / kérek.<sup>[203]</sup> [hosszú vízszintes elválasztóvonal] / Másnap: / A próféta.<sup>[204]</sup> / Beszélgetés a lánnyal<sup>[205]</sup>; a / két gyilkossági kísérlet. [Innen nyí! vezet a lap aljára:] az egyikről nem tud a / lány csak azt hogy Londonban történt [illetve felfelé egy rubrikához:] A másik a kife- / szített drót, csodálatos megmenekülés<sup>[206]</sup> / Éjszaka: Llewelyn kísértet-gramofonja<sup>[207]</sup>

fol. 21r:

I. rész fő-motívumai: / A Cromlech lezuhanása.<sup>[208]</sup> / Az ál-éjféli lovasok. (Az earl / kijön elébük és hangosan / beszél hozzájuk gaelisül.)<sup>[209]</sup> / A feltört íróasztal?<sup>[210]</sup> / Látogatás Pendragonba, a / sír és Maloney kísérlete / Llewelyn ellen. (Kinyit / egy csapóajtót, hogy Ll. lezuhanjon, / az ezeréves becsukja, pont mi- / kor odaérnek. Vagy szól?)<sup>[211]</sup> / A gyűrű története<sup>[212]</sup>

<sup>200</sup> „Osthane, a perzsa bölcsnek az értelmetlen, de szép jelmondata: 'E physis te physei terpetai. 'E physis te physei nika. 'E physis te physei kratei. A természet a természetnek örül. A természet a természetet legyőzi. A természet a természetet uralkodik." Szerb, *Pendragon-legenda*, 159.

<sup>201</sup> Uo., 65–9.

<sup>202</sup> Uo., 70, 169.

<sup>203</sup> Uo., 49–55.

<sup>204</sup> Uo., 79–83.

<sup>205</sup> Uo., 93–101.

<sup>206</sup> Uo., 94–6.

<sup>207</sup> Uo., 84–8.

<sup>208</sup> A cromlech nagy kőtömbökből készült megalitikus kori építményt jelent, gondoljunk például Stonehengre; Walesben ma még százas nagyságrendben találni ilyen építményeket, ezért nem tudni, Szerb melyikre utalhat itt, ugyanakkor ez a jelenet végül nem került be a regénybe.

<sup>209</sup> Ebben a formában és ezen a helyen végül nem került be a jelenet a regénybe, de talán ez a forrása annak a jelenetnek, amikor az Earl és Bátky együtt látják az éjféli lovast, vö. Szerb, *Pendragon-legenda*, 242–45.

<sup>210</sup> Uo., 61.

<sup>211</sup> Uo., 127–44. „Amint ideérek, egyszerre valaki megragadja a karomat, azt mondja: stop” – így Osborne a regényben, uo., 143.

<sup>212</sup> Uo., 53–5. Később derül ki, hogy Eileen, miért kérte Bátkyt arra, adja át a gyűrűt az Earlnak, az összekülvők ezzel is próbálták gyanúba keverni a filológust.

fol. 22r:

Szerelmi interlude.<sup>[213]</sup> / A könyv (Fresnoy de / Lenglet) története<sup>[214]</sup> / Maloney halála<sup>[215]</sup>  
[hosszú vízszintes elválasztóvonal] / Maloney a további beszél- / getés folytán szóba hozza  
a / Roscoe-hagyatékot.<sup>[216]</sup>

[*kitépett lap*]

fol. 23r:

Kókuszdió és barnakeménykalap / A megvadult bárány. / A cukornádmezőkön dol- /  
gozó halottak.<sup>[217]</sup> / Az ellenség ruhájába temetett hullá. / A szivarozó halott istennő.<sup>[218]</sup>

fol. 24r:

Nynniaw és Peibaw [helyesen: Peibiaw] tör- / ténete, akik összevesznek / azon hogy Nyn-  
niaw azt / mondja, hogy az ég az ő mezeje, / és Peibaw [helyesen: Peibiaw] azt mondja,  
hogy a csillagok az ő bárányai, / akik az ég mezejét elle- / gelik. / Jolo-kéziratban<sup>[219]</sup>

fol. 25r:

There are three things which are not / often heard: the song of the birds of / ~~Rhiannon~~  
[*Szerb saját kihúzása*] Rhiannon (akik az élőket holtakká és a holtakat élőkké éneklük) / a  
song of wisdom from the mouth of / a Saxon, and an invitation to a feast / from a miser.  
says a Welsh triad.<sup>[220]</sup>

<sup>213</sup> Uo., 174–91.

<sup>214</sup> Uo., 163–64, 191–208.

<sup>215</sup> Uo., 196.

<sup>216</sup> Uo., 42.

<sup>217</sup> Az oldalon feljegyzett ötletek végül nem játszottak szerepet a regény végleges változatában, de szemlátomást az élőhalott (vagyis zombi), illetve a feltámadott, újjáéledt élőlények közép- és dél-amerikai témaköréhez kapcsolódnak. A cukornádmezőkön dolgozó halott rabszolgákról lásd Seabrook, *Magic Island*, 92–103.

<sup>218</sup> Ez talán a Tezcatlipocára, vagy a mexikói Santa Muertére vonatkozik, vö. Francis Robicsek, *The Smoking Gods: Tobacco in Maya Art, History and Religion* (Norman: University of Oklahoma Press, 1978).

<sup>219</sup> *Jolo Manuscripts*, lásd a 93. jegyzetben.

<sup>220</sup> A témában közéletű idézet welsh eredetije a *Miser's Triad*s-ből (Trioeddy Cybydd) való, lásd Owen Jones et al., eds., *The Myvyrian Archaiology of Wales*, 3 vols. (London: Jones, Morganwg, and Pugh, 1801–1807), 3:245. Rhiannon a *Mabinog*iegyik kulcsfigurája, lásd a 94. jegyzetet. Az *Adar Rhiannon* (R. madarai) mindenütt szerepet játszanak az említett helyeken, a *How Culhwch Won Olwen*ben például három olyan mágikus madárról van szó, aki felébreszti a halottakat és elaltatja az élőket lásd *Mabinogion*, 32, 34, 196, 230, 236, 253, 254, 269. Szerb talán Lady Charlotte Guest *Mabinogion*-fordítását forgatta, s itt találkozhatott egy lábjegyzetben a *Miser's Triad*s-ből kiírt sorokkal lásd *The Mabinogion from the Welsh of the Llyfr Coch o Hergest (The Red Book of Hergest) in the library of Jesus College, Oxford*, trans. Lady Charlotte Guest (London: Bernard Quaritch, 1877), 363.

fol. 26r:

A pokol fehérszörű, / pirosfülű kutyája <sup>[221]</sup> *[hosszú vízszintes elválasztóvonal]* / Rhiannon  
lassan lovagolt / és csodálatos módon senki / lovas nem tudta utolérni. *[Hosszú vízszintes  
elválasztóvonal]* / Brân feje (Urddawl / Ben, a Tiszteletreméltó fej) / meg oly sokáig él lefe-  
jezve és / a Tower Hillen őrizi Angliát az / idegen invázió ellen, nagy / szerepet játszik a  
walesi / költészetben. <sup>[222]</sup>

fol. 27r:

A királyuk Apollyon. / 4 angyalt, akik az Eufrates- / ben voltak, szabadon bo- / csájtottak,  
pusztító lovasok / élén. A lovasok páncélja / füstből es kénköből van, a lovak / feje  
oroszlán, a farkuk kigyó. / A két tanu, akit megöl az állat a bottomless pitből, de fel- /  
támadnak. *[Rövid vízszintes elválasztóvonal]* / Isten haragjának nagy / borprése. / And  
every island fled away & / the mountains were not found <sup>[223]</sup>

*[Kitépett lap.]*

fol. 28r:

Az I. rész sorrendjére.

A Kísértet-grammofon. / *[Rövid vízszintes elválasztóvonal.]* / Kirándulás ~~han~~ *[Szerb saját  
kihúzása]* / a cromlechhez [sic]. / hogy történjék is már valami, / a fene egye meg) / *[rövid  
vízszintes elválasztóvonal]* / Nagy beszélgetés Cynthiá- / val: a gyilkosságokról. / Fama fra-  
ternitatis / √ [hiányjel] / Kirándulás Pendragonba / A feltört íróasztal <sup>[224]</sup>

<sup>221</sup> A *Cŵn-Annwn* az Artúr-legendakörnek, illetve például a *Mabinog*i reprezentálta welsh irodalmi más-  
világnak, s királyának, Arawnnek fehérszörű, pirosfülű kísértetkutyái. A vörös a kelta mitológiában a halál, a fe-  
hér a természetfeletti, illetve a másvilági színe lásd Fergus Flemming et al., *Celtic Myth: Heroes of the Dawn*  
(London: Duncan Baird Publishers, 1996), 29. A „Kutya”, a „pokol kutyája” a *Pendragon*ban: 82, 130–31, 315.  
Szerb helytelenül a többesszámú alakot használja welshül, lásd Les, *Space Beyond Place*, 66.

<sup>222</sup> *Brân the Blessed*, welshül: *Bendigeidfran*, vagy *Brân Fendigaid* (szó szerint az „Áldott Holló”) egy  
a kelta, briton, illetve wales-i mitológiából ismert óriás, a mitikus Britannia királya. Sok helyütt feltűnik a  
*Welsh triád*okban, de főszerepet a *Mabinog*i második fertályában játszik, a *Branwen ferch Llŷr*ben. Ezekből  
a forrásokból származik a Szerb emlegette levágott, és a Tower Hillen eltemetett fej mitológiája is. Frank  
Delaney, *The Legends of the Celts* (Glasgow: HarperCollins, 2008), 72. Bromwich modern kiadásában ez  
a 37. triád: „The Head of Bendigeidfran son of Llŷr, which was concealed in the White Hill in London, with  
its face towards France. And as long as it was in the position in which it was put there, no Saxon Op-  
pression would ever come to this Island.” Rachel Bromwich, ed., *Trioedd Ynys Prydein: The Triads of the  
Island of Britain* (1961; Cardiff: University of Wales Press, 2014), 94.

<sup>223</sup> Apollyon a héber *Abaddon* fordítása, jelentése a „pusztító” angyal, a Jel 9:11-ben a mélység angyala,  
a sáskák seregének királya, a Vulgátában latin neve *Exterminans*. A hatodik harsonáról, a négy angyalról és  
a lovasokról lásd Jel 7:13–9. A két tanúról lásd Jel 11:3–14. A borprérről lásd Jel 14:19–20. Az angol idézet a  
King James-változatból való, KJV, Rev 16:20. A helyet összerántva lásd Szerb, *Pendragon-legenda*, 83.

<sup>224</sup> Mindezekről lásd fols. 11r–13r, 20r–21r és a hozzáfűzött lábjegyzeteket.

fol. 28v:

Maloney halála.<sup>[225]</sup> / A nagy beszélgetés a Lorddal.<sup>226</sup>

fol. 29r:

Esetleg bevehető egy ilyen tündér-no-érintés-vassal történet, tó név: / Llyn y Dywarchen.<sup>[227]</sup>

fol. 30r:

A rózsakeresztesek négy / tudománya / az ásványok átváltoztatása, / az élet meghosszabbítása / évszázadokra, távoli dol- / gok látása, a kabbala al- / kalmazása titkok felderítésére / Nadé [sic] Figuier<sup>[228]</sup>

fol. 31r:

Also muß du auch ein Mittel haben / daß allhier das Plusquamperfectum / mit der Perfection Imperfection / vereinigt wurde, d[as]. i[st]. das Perfectum, / nemlich das Gold, ist das Mittel. / Oswald Crollius.<sup>[229]</sup> [Szerb eredetileg í-vel írta, de maga javított.] Compaß der / Weisen 1779 / [Szerb használta perjel] 394 ff [=folia, vagys lapok].<sup>[230]</sup>

fol. 32r:

Rose-croix. / leur invisibilité. Descartes. / Naudé. [rövid vízszintes elválasztóvonal] / Figuier.<sup>[231]</sup> / Keletkezés-legenda. / Könyvek / Tudományuk / Történetük<sup>[232]</sup>

<sup>225</sup> Szerb, *Pendragon-legenda*, 167–68.

<sup>226</sup> Uo., 150–65.

<sup>227</sup> A helyi kelta legenda szerint a tündérlány (Bela) egy feltétellel házasodott össze a halandó férfival Drwsycoedből, ha az sohasem érinti őt vassal, lásd Jim Perrin, „Country Diary: The Floating Island of Llyn y Dywarchen,” *The Guardian*, 2021. January 9, <https://www.theguardian.com/environment/2021/jan/09/country-diary-the-floating-island-of-llyn-y-dywarchen>. Hogy Szerb a legendát honnan ismeri, nem derült ki. A *Pendragon-legenda*-ban kétszer is feltűnik a családi Tylwyth Teg egyike, a védelmező tündér alakja, aki a tóban lakik (uo., 96. 116), ám a legendát mégsem bontja ki a regény.

<sup>228</sup> Louis Figuier, *L'alchimie et les alchimistes: Essai historique et critique sur la philosophie Hermétique* (Paris: Victor Lecou, Libraire de la Société des Gens de Lettres, 1854). A rózsakeresztesekről szól az egész ötödik fejezet: uo. 247–66. A négy tudományról lásd uo., 256. Gabriel Naudé *Instructions à la France sur la vérité de l'histoire des frères de la Roze-Croix* című művét (Paris: François Julliot, 1623) idézi uo., 256–59. Vö. *Pendragon-legenda*, 109.

<sup>229</sup> Nem világos, honnan veszi Szerb, hogy az idézet Crolltól való, amikor az az 1779-es *Compass der Weisen*-ből származik, lásd a következő lábjegyzet.

<sup>230</sup> Ketmia Vere [Adam Melchior Birkholz], *Der Compass der Weisen, von einer Mitverwandten der innern Verfassung der ächten und rechten Freymäurerey beschrieben* (Berlin / Lipcse: C.U. Ringmacher, 1779), 372. Valószínűleg a *Geheime Wissenschaften* a 21. kötetét olvasta Szerb a Bibliothèque nationale de France-ban.

<sup>231</sup> A láthatatlanságról, Descartes-ról, illetve a párizsi fiaskóról lásd Figuier, *L'alchimie*, 248, 263. Naudé, *Instructions*, 25–8. A témában lásd Didier Kahn, „The Rosicrucian Hoax in France (1623–24),” in William R. Newman and Anthony Grafton, eds., *Secrets of Nature: Astrology and Alchemy in Early Modern Europe* (Cambridge, MA / London: The MIT Press, 2001), 235–344. „Descartes, a kortárs, bejárta egész Németorszá-

[Két kitépett lap maradványa.]

[Hátsó borító belső oldalán:]

Geheime Wissenschaften / 8° R 26097 <sup>[233]</sup>

2.) PIM V.5462/230/6 [A regény szempontjából releváns részletek.]

fol. 1r:

A láthatatlan levegő tele van angyalokkal és / titkokkal. / Aër etiam est in causa, quod homo per / locum transiens in quo homicidium fit, aut / ubi cadaver hominis recenter intercepti, occul- / tatum est, pavore insolitū[m] [a nyomtatványban: insolito] percutiatur, & / horrore incognito afficiatur; videlicet quoniam / aër ibi spectris, & speciebus terribilibus / cædis repletus, spiritum in homine / naturaliter occlusum, perturbat, quando / per inspirationem intromittitur.

fol. 1v:

Tractatus Apologeticus / Integritatem Societatis de Rosea / Cruce defendens. / Autore R. De Fluctibus, / Anglo M. D. L. / Lugduni Batavorum / 1617. / p. 163. <sup>[234]</sup>

fol. 2r:

[...] Cagliostro megfiatalítási kurája abban / állott, hogy az illetőnek irtó ideig [felette betűzés: 40 napig] kellett / böjtölnie csak esővizen és levesen, fehér / csöppeket kapott, a 32-ik napon aztán kezd- / hetett rendesen enni és akkor kapott a / „matière premièr”-ből, melynek lényege / az aurum potabile volt. De senki sem bírta ki / a diétát odáig. <sup>[235]</sup>

[...]

---

got, hogy egy eleven rózsakeresztesre találjon, és nem sikerült neki...” *Pendragon-legenda*, 104–5. „[...] Descartes [...] fit en Allemagne les recherches les plus diligentes sans pouvoir trouver une seule personne appartenant à leur société.” Figuiet, *L’alchimie*, 248. Naudérol lásd Lorenzo Bianchi, *Rinascimento e liberismo: Studi su Gabriel Naudé* (Nápoly: Bibliopolis, 1996).

<sup>232</sup> Naudé, *Instructions*, 31–8. Figuiet, *L’alchimie*, 247–66. Szerb persze más itt említett és nem említett forrásból is ismerte a témakört.

<sup>233</sup> A. von der Linden, ed., *Geheime Wissenschaften: Eine Sammlung seltener älterer und neuerer Schriften über Alchemie, Magie, Kabbala, Rosenkreuzerei, Freimaurerei, Hexen- und Teufelwesen*, 26 vols. (Berlin: Barsdorf, 1913–1921). Mivel itt a Bibliothèque nationale de France ma is érvényes raktári felkérőszámával találkozunk, biztosra vehetjük, hogy a jegyzetek egy része Párizsban készült.

<sup>234</sup> Az oldalszámot Szerb elírta, lásd Robert Fludd, *Tractatus apologeticus integritatem societatis de Rosea Cruce defendens* (Lyon: G. Basson, 1617), 165.

<sup>235</sup> A forrás egyelőre nem tisztázott.

fol. 7r:

Egy pár jó kifejezés Eli / phas Lévytől / Trismegisztoz lámpája a tu- / dományos ég, Appollonius kö- / penye az izoláció, a pátriarchák / pálcája a varázshatalom. [...] <sup>[236]</sup>

[...]

fol. 10r:

A Taro könyve. <sup>[237]</sup> / A pentagram ambi- / valens: / *[a felfelé álló pentagram rajza]* Istené / *[a lefelé álló pentagram rajza]* Sátán két sarva / fent. <sup>[238]</sup> *[Hosszú vízszintes elválasztóvonal.]* III. Leó pápa Enchiridionja / mágikus rituálé kézirata. <sup>[239]</sup>

fol. 11r:

Mágikus [...] a csillagok / jegyében. / 1., Nap: gazdagság, arany / 2., Hold: jóslás, titok / 3, Merkur: tudomány / 4, Mars: bosszu / 5, Venus: szerelem / 6, Juppiter *[sic]*: ambíció / 7, Saturnus: átok, halál. <sup>[240]</sup> / *[Hosszú vízszintes vonal.]* / Chavajoth, Samael, Zachariel, / Sachiel, Chélech, Eloah, Sam- / gabiel, Bethor, Éloim / Gibor. <sup>[241]</sup>

fol. 12r:

Kabalisztikus napok uj- / holdtól számítva: / 15. *[kétszer aláhúзва]* Typhon ou le / diable. Naissance d'Ismaël. / Jour de réprobation et / d'exil. <sup>[242]</sup> [...] *[A lap alsó részét letépték.]*

fol. 14r:

Az újság újabb kidnappingról / hoz hírt: az egyik sárgát [?] elfog- / ták, de nem vall. <sup>[243]</sup> /

<sup>236</sup> Szerb a továbbiakban [fols. 7r–9r] Lévi első kötetének tartalomjegyzékét adja vissza magyarul: Lévi, *Dogme et rituel*, lásd 66. jegyzet.

<sup>237</sup> Nem tudni, vajon melyik tarotra utal itt Szerb, mindenesetre Lévinél a *Csillagírás* (*L'écriture des étoiles*) című fejezetben a Tarot huszonöt kulcsának és a hét planétának összekapcsolása a téma, lásd Lévi, *Dogme et rituel*, 2:264–70.

<sup>238</sup> A pentagrammáról lásd uo., 2:93–100.

<sup>239</sup> Végül Eliphas Lévitől vette a sátáni mise forrását a regényben, de ezek szerint felmerült az egyik legfontosabb *grimoire*, az *Enchiridion Leonis Papae Serenissimo Imperatori Carolo Magno in munus pretiosum datum, nupperrime mendacis omnibus purgatum* (Muguntiae, 1633) is. Owen Davies, *Grimoires: A History of Magic Books* (Oxford: Oxford University Press, 2009). Lásd még Arthur Edward Waite, *The Book of Ceremonial Magic* (London: Rider, 1913), 39–45. Ez a kötet amúgy a *The Book of Black Magic and of Pacts Including the Mysteries of Goëtic Theurgy, Sorcery, and Infernal Necromancy* (London: George Redway, 1898) második kiadása új címmel.

<sup>240</sup> Noha Lévinél sok helyütt szó esik hasonló dolgokról, a forrás egyelőre tisztázatlan.

<sup>241</sup> Túlnyomórészt bukott angyalok nevei, de az Eloah, illetve az Éloim héber istennevek, a Chavajoth, vagy Havajoth pedig a kimondhatatlan JHVH fordítottja, vagyis az ördög maga. A forrás egyelőre nem tisztázott.

<sup>242</sup> Lévi, *Dogme et rituel*, 2:268.

<sup>243</sup> Ez a mozzanat némileg átalakult a végleges változatban, az újság az éjféli lovasról és a gyermekrablásról ad hírt Bátkynak: *Pendragon-legenda*, 252–53.

Az earl Balába megy, hogy / megpróbáljon a sárgával [?] be- / szelni, Rogers vagy Osborne / elkíséri. <sup>[244]</sup> / Találkozik Eileennel és elfog- / gadja Eileen meghívását. <sup>[245]</sup> / Kiderül, hogy Eileen Cynthi- / ától tudta meg, hogy az earl / Balában van. <sup>[246]</sup> / Elrohannak a helyre ahová Eileen / hívta. <sup>[247]</sup> / Morvint halva találják, az / earlnek és Eileennak nyoma / veszett. <sup>[248]</sup>

fol. 15r:

A doktor eltéved és hosszas / bolyongás után Asaph fogságá- / ba esik. <sup>[249]</sup> / Eileen elmondja kalandjait. <sup>[250]</sup> / A sátán miséje. <sup>[251]</sup> / Eileen és a doktor megmenekülnek <sup>[252]</sup> / Llanwyganben az earlt teljes épség- / ben találják. <sup>[253]</sup> / Asaph LI[ewelyn]. sírjában fekszik. <sup>[254]</sup>

fol. 16v:

Maloney hazugsága, hogy a doktor / szándékkal hívatta meg magát. <sup>[255]</sup> / Rövidíteni, Christofolis-részt <sup>[256]</sup>

---

<sup>244</sup> Az Earl végül valóban elutazott – igaz, egyedül – Caerbrynbe azzal a céllal, hogy megpróbálja megmenteni az elrabolt kisleányt. Uo., 273–74.

<sup>245</sup> Mindezt áttételesen, Mr. Mansfieldtől tudjuk meg, uo., 290–91.

<sup>246</sup> Uo., 284–85.

<sup>247</sup> Uo., 286.

<sup>248</sup> Végül nem így alakult, hiszen Morvin holttestét Eileen és az Earl együtt lelik fel, Eileent pedig feláldozzák a sátáni misén, Morvin és Eileen elszenesedett holttestére végül aztán a rendőrség talál rá, uo., 307. 316.

<sup>249</sup> Uo., 294–99.

<sup>250</sup> Uo., 305–8.

<sup>251</sup> Uo., 310–12.

<sup>252</sup> Eileent végül is feláldozza Szerb a regényben, uo., 311.

<sup>253</sup> Uo., 314.

<sup>254</sup> Uo., 320. Az utolsó két mondat kétféleképpen érthető, az egyik verzió szerint az Earl és Rózsakereszt ugyanaz a személy, a másik értelmezés megfelel a *Pendragorban* ma olvashatóval.

<sup>255</sup> Uo., 44.

<sup>256</sup> Uo., 49–52.